

ВІСНИК

Вищої
кваліфікаційної
комісії суддів України

2

2013

Ігор Самсін: Ми повинні завжди відчувати тонку межу між застосуванням заходів дисциплінарного впливу та порушенням принципу незалежності суддів

24–26 липня 2013 року в Алушті відбувся практичний семінар на тему: «Розслідування фактів неналежної поведінки судді», організований Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за сприяння Проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя».

Ініціатори цього заходу мали на меті віднайти шляхи удосконалення діяльності членів Комісії і практичних навичок дисциплінарних інспекторів у питанні проведення перевірки даних

щодо неналежної поведінки судді, поглиблення знань щодо принципів незалежності суддів, ознайомлення із закордонним досвідом здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів. У роботі семінару взяли участь представники Вищої ради юстиції, Вищого адміністративного суду України, Національної школи суддів України, голови апеляційних судів та експерти з Португалії і Сполучених Штатів Америки.

На відкритті семінару з вітальним словом виступили Го-

лова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін і заступник керівника Проекту USAID «Справедливе правосуддя» Наталія Петрова. Як зазначив Голова Комісії, найактуальнішим, суспільно значимим питанням, безумовно, залишається забезпечення справедливого правосуддя, підвищення статусу суддів, що передбачає їх незалежність, безсторонність та професіоналізм. За словами І. Самсіна, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, приймаючи рішення про притягнення судді

до дисциплінарної відповідальності, повинна завжди відчувати тонку межу між застосуванням заходів дисциплінарного впливу та порушенням принципу незалежності суддів. Не можна допустити обмеження незалежності судді, інакше цей процес стане незворотнім і матиме серйозні негативні наслідки. Комісія, пройшовши доволі складний період становлення, зміцнивши свою нормативну базу, кадровий потенціал, набувши необхідного досвіду, підійшла до усвідомлення доцільності створення інституту розслідування фактів неналежної поведінки суддів, що відкриє перспективу рівноправно долучитися до кола тих країн, де судова влада має беззаперечну підтримку громадян, – акцентував Голова Комісії.

Заступник керівника Проекту (USAID) «Справедливе правосуддя» Наталія Петрова нагадала учасникам семінару про міжнародні стандарти дисциплінарного провадження щодо суддів, які вимагають, крім іншого, розмежовувати оскарження судових рішень і неналежну поведінку судді, зобов'язують дисциплінарні органи дотримуватись процедури та виявляти повагу до права судді на захист від необґрунтованих скарг.

Своїми думками з цього приводу поділився і суддя Верховного суду України у відставці, колишній член ВККСУ Василь Філатов. Звернувшись до історії процедури дисциплінарної відповідальності суддів, він зокрема підкреслив важливість максимального дотримання прав судді при здійсненні дисциплінарного провадження.

Протягом трьох днів учасники заходу мали змогу ознайомитися з американськими і європейськими принципами організації інституту дисциплінарної відповідальності суддів, практикою

розслідувань фактів неналежної поведінки суддів та розгляду скарг, зі статусом і повноваженнями дисциплінарних інспекторів. Досвідом роботи поділилися член Судової кваліфікаційної комісії штату Джорджія (США) Річард Хайд, суддя Верховного Суду Португалії та колишній дисциплінарний інспектор Вищої ради юстиції Португалії Маріо Бело Моргадо, а також радник з правових питань Департаменту юстиції США (OPDAT) Мері Батлер.

Говорячи про практику дисциплінарного провадження стосовно судді у Португалії, Маріо

Бело Моргадо наголосив: «Ми не повинні плутати перевірку якості роботи судді з перевіркою фактів щодо неналежної поведінки, що можуть призвести до дисциплінарної відповідальності, адже це абсолютно дві різні процедури. Окрім того, вони в обов'язковому порядку виконуються двома різними інспекторами».

Стосовно оцінки роботи суддів португальський експерт зауважив, що суддя завжди має виявляти належну увагу до усіх осіб, які залучені до будь-якого розгляду, судового чи дисциплінарного, без упередженості та

уникаючи будь-якої забороне-ної законом дискримінації або неналежної поведінки. Відтак зазначив: «У цьому контексті особливу увагу слід звернути на принцип рівності: судді мають здійснювати усі процесуальні дії або працювати з людьми таким чином, щоб забезпечити рівне ставлення до усіх, як передбачено законом. Усі справи мають розглядатися з однаковим ставленням».

Свою чергою керівник проекту USAID «Справедливе правосуддя» Девід Вон підкреслив, що одна із найважливіших функцій судової системи – забезпечення підзвітності суддів суспільству. Адже це пов'язано безпосередньо із довірою суспільства до судової системи. «У зв'язку з цим наш Проект приділяє належну увагу процедурі подачі скарг щодо неналежної поведінки судді та процедурі розгляду цих скарг. Саме тому цей захід дуже важливий, – підкреслив він. – Ми сконцентрувалися на покращенні навичок тих людей, які безпосередньо здійснюють перевірку скарг, поглибленні необхідних знань. І у нас є всі підстави сподіватися, що ми досягли поставленої мети».

Після кожної доповіді учасники семінару ставили запитання міжнародним та вітчизняним правникам, жваво обговорювали такі теми, як перевірка фактів неналежної поведінки судді, опитування учасників дисциплінарного провадження, фіксація результатів перевірки тощо. Окрім того, було обговорено пропозиції щодо удосконалення форми і змісту процесуальних документів дисциплінарного провадження. У процесі цієї дискусії учасники семінару дійшли спільної думки про необхідність вироблення єдиного підходу до підготовки висновку за результатами перевірки звернення щодо дисциплінарної відповідальності судді, зміни форми рішення Комісії, а саме – доповнення його описовою частиною, розроблення формулярів, що мають сприяти підготовці процесуальних документів. Доцільність таких кроків підтвердило виконання дисциплінарними інспекторами практичних завдань стосовно аналізу фактів та обставин, встановлених за результатами перевірки.

Цікаво, що учасники семінару висловили різне бачення

ролі дисциплінарних інспекторів, діяльність яких до цього часу достатньо не врегульована законом: не визначено освітньо-кваліфікаційні вимоги до дисциплінарних інспекторів, необхідний досвід роботи для заняття цієї посади, права дисциплінарних інспекторів при виконанні доручень членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України під час дисциплінарного провадження.

Втім, дійшли загального знаменника: дисциплінарним інспектором повинна бути доповідана людина з фундаментальними знаннями судоустрою та судочинства, що дозволить виявляти і розпізнавати проступки суддів.

Проблемним питанням практики розгляду скарг суддів на рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та рекомендацій Комісії щодо внесення подання про звільнення судді з посади за порушення присяги були присвячені виступи судді Вищого адміністративного суду України Михайла Зайцева і заступника Голови Вищої ради юстиції Олександра Удовиченка.

На завершення робочого семінару Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін, висловивши вдячність усім присутнім, підкреслив, що цей захід дав змогу сформулювати певний план дій. І першими кроками будуть – спільні заходи служби дисциплінарних інспекторів та інших служб Комісії, спрямовані на покращення процесуальних документів, їх змісту відповідно до стандартів, які були обговорені під час семінару.

Лора Хворостина,
Вища кваліфікаційна комісія
суддів України

ОФІЦІЙНО

Ігор Самсін: Ми повинні завжди відчувати тонку межу між застосуванням заходів дисциплінарного впливу та порушенням принципу незалежності суддів. **Лора Хворостина** 1

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Юридичні факти в механізмі вирішення податково-правового спору.
Ігор Самсін 4

Належна професійна підготовка суддів як складова судової реформи: міжнародний досвід та його адаптація до вітчизняного законодавства.
Микола Мельник 8

Основи досудового врегулювання спорів в адміністративному судочинстві України. **Олег Глуханчук** 13

Дисциплінарна відповідальність суддів у Республіці Польща.
Марина Самофал 17

Роль суддівської етики в регламентації професійної діяльності судді: питання теорії і практики. **Олена Овчаренко** 23

Особливості постановлення судом рішень у справах про адміністративні правопорушення. **Валентина Кузьменко** 32

Вплив світоглядних установок професійної правосвідомості суддів на правозастосовну діяльність. **Сергій Глубоченко** 36

З ПРАКТИКИ РОБОТИ

Спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді як стадія добору на посаду судді вперше. Перший досвід Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. **Анатолій Марцинкевич** 42

Чи потрібен психолог для служителів Феміди?
Віталій Барський, Тетяна Пушкарьова 44

ОФІЦІЙНО

Міжнародний проект суддівської освіти у Південній Пальмірі: від слів до діла. 51

Наталія Петрова: Ми цінуємо готовність Комісії у цьому складі і під цим керівництвом йти назустріч ініціативам, що можуть зміцнити її авторитет. **Володимир Кузьменко** 52

Науково-практичний юридичний журнал
Видається із вересня 2011 року

Співзасновники:
Вища кваліфікаційна комісія суддів України,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 20089-9889ПР

Голова Редакційної колегії
к.ю.н. І. Л. Самсін

Редакційна колегія:
І. Л. Самсін (головний редактор),
О. В. Дронговська (заступник головного редактора),
В. В. Кузьменко (відповідальний секретар),
д.ю.н. В. П. Мікулін, к.ю.н. М. Г. Мельник,
д.ю.н. А. П. Гетьман, д.ю.н. О. В. Капліна,
д.ю.н. В. Л. Яроцький, д.ю.н. Л. М. Москвич,
д.ю.н. Л. І. Сопільник, В. Й. Косенко,
В. Г. Данчук, П. В. Казакевич, Р. М. Савчук,
М. М. Суховій, М. Ю. Чернишова, С. Є. Бойко.

Редактор
О. В. Дронговська
Коректор
О. С. Березовська

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.
Редакція може не поділяти точки зору автора.

У журналі зберігається правопис законодавчих, нормативних актів, наказів, методологічних розробок, що надійшли до редакції.

Редакція залишає за собою право на скорочення та редагування текстів.

Статті обов'язково проходять відбір і рецензування.

Затверджено до друку редакційною колегією, рішення №4 від 22.08.2013 р.
Підписано до друку 29.08.2013 р.
Формат 60x84 1/8
Папір крейдований
Наклад 1900 примірників
Оригінал-макет затверджено Вищою кваліфікаційною комісією суддів України

Видавець ТОВ «Піраміда»

© Текст — Вища кваліфікаційна комісія суддів України

Адреса редакції:
м. Київ, вул. Механізаторів, 9.
www.vksu.gov.ua

Ігор Самсін,
суддя Верховного Суду України,
Голова Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Юридичні факти в механізмі вирішення податково-правового спору

УДК 347

У статті обґрунтовано необхідність забезпечення ефективного законодавчого регулювання податкових спорів, що займають одне з центральних місць в системі публічно-правових спорів.

Автор наголошує на тому, що ефективно регулювання неможливе без чіткого методологічного уявлення про природу таких спорів та засади їх вирішення, пропонує власне дослідження юридичних фактів як елементу механізму вирішення податково-правових спорів.

Ключові слова: механізм вирішення податково-правового спору, юридичний факт, процесуальні дії, бездіяльність, адміністративне оскарження.

И. Самсин. Юридические факты в механизме разрешения налогово-правовых споров

В статье обоснована необходимость обеспечения эффективного законодательного регулирования налоговых споров, занимающих одно из центральных мест в системе публично-правовых споров.

Автор обращает внимание на невозможность эффективного регулирования без четкого методо-

логического представления о природе таких споров и основах их разрешения, а также предлагает свое исследование юридических фактов как элемента механизма разрешения налогово-правовых споров.

Ключевые слова: механизм разрешения налогово-правового спора, юридический факт, процессуальные действия, бездействие, административное обжалование.

I. Samsin. Legal facts in the mechanism of the settlement of tax disputes

The article substantiates the need for effective legal regulation of tax disputes, which occupy one of the central places in the public law disputes system.

The author stresses the impossibility of effective regulation without a clear idea about the methodological nature of such disputes and principles to solve them, and offers its own investigation of the legal facts as part of the mechanism of tax disputes settlement.

Keywords: mechanism of the settlement of tax disputes, legal fact, proceedings, omissions, administrative appeal.

Відповідно до ст. 1 Конституції Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Частина 3 ст. 8 Основного Закону встановлює, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Це означає, що, закріпивши дані конституційні положення, держава взяла на себе зобов'язання забезпечити кожного, хто підпадає під її юрисдикцію, ефективними механізмами захисту громадянських прав і свобод, у тому числі в публічно-правових відносинах.

Лева частка публічно-правових спорів стосується податкової проблематики. Податкові надходження формують доходну частину бюджетів усіх рівнів, а сплата податків пов'язана з обов'язковим відчуженням частини доходу чи майна платника. Тому виникнення спорів, пов'язаних зі сплатою податків і зборів, між державою в особі компетентних органів та платниками податків – неминуче.

Вирішення податкових спорів потребує досконалої законодавчої бази. Їх правове регулювання неможливе без чіткого методологічного уявлення про природу такого спору та засади його вирішення. Тому важливо з'ясувати процесуальний механізм регулювання відносин з вирішення податково-правового спору, а також виділити окремі його елементи.

Питанням вирішення податково-правового спору приділялася увага в працях багатьох українських і російських учених, серед яких І. Є. Криницький, М. П. Кучерявенко, С. М. Миронова, А. В. Руденко, О. П. Рябченко, Є. А. Усенко, Н. В. Шевцова. Водночас проблеми структурування вирішення податково-правових спорів, на нашу думку, досліджені недостатньо. Мета цієї статті – з'ясувати механізм вирішення податково-правових спорів, виокремити його структурні елементи, а також місце в системі юридичних фактів.

Під поняттям «механізм» традиційно розуміється сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ. На наш погляд, дослідження механізму вирішення податкових спорів доцільно розпочати зі структури правового регулювання загалом. Так, О. В. Малько до механізму правового регулювання включає такі елементи: 1) норма права; 2) юридичний факт або фактичний склад з таким вирішальним фактом, як організаційно-виконавчий правозастосовний акт; 3) правовідношення; 4) акти реалізації прав і обов'язків. Як факультативний елемент механізму правового регулювання науковець виділяє охоронний правозастосовний акт [1, 57-60]. Ми вважаємо, що в цілому цей механізм можна застосувати також і до податкового регулювання.

Початкова стадія правового регулювання пов'язується з існуванням норми права. В цей спосіб загальні чи орієнтовні побажання щодо поведінки учасників набувають певної форми, що спрямована на реалізацію інтересів учасників відносин та закріплюється у визначений законодавством спосіб.

Водночас до здійснення певної дії чи настання події, тобто до реалізації певного юридичного факту процесуальні норми існують взагалі, в теоретичній площині. Таким чином, головним призначенням юридичних фактів у механізмі вирішення податкових спорів є «активація» процесу вирішення податково-правового спору. Після того як визначений законом юридичний факт відбувся, положення процесуального закону починають діяти, на підставі приписів процесуальної правової норми настають певні наслідки, відбувається перехід до наступних етапів динаміки податкового процесуального регулювання. Юридичні факти, таким чином, є рушійною силою динаміки податкових спорів, підставою виникнення процесуальних правовідносин та переходу їх від одного етапу до іншого.

Головним призначенням юридичних фактів у механізмі вирішення податкових спорів є «активація» процесу вирішення податково-правового спору

Серед юридичних фактів у теорії права традиційно виділяють дії та події. Останні не залежать від волі учасників відносин та, віддзеркалюючи об'єктивну картину дійсності, настають самі собою. Юридичною подією, наприклад, є смерть фізичної особи, з якою пов'язане як припинення податкового зобов'язального правовідношення, в тому числі встановленої нормами матеріального права низки обов'язків платників, так і відповідні процесуальні наслідки. Зокрема, відповідно до вимог ст. 157 Кодексу адміністративного судочинства України суд закриває провадження у справі у разі смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою особи, яка була стороною у справі, або ліквідації під-

приємства, установи, організації, які були стороною у справі [2].

Втім, у процесуальному регулюванні події як юридичні факти найчастіше пов'язані з плином процесуальних строків. Так, наприклад, положенням п. 95.2 ст. 95 Податкового кодексу України передбачено, що стягнення коштів і продаж майна платника податків провадяться не раніше ніж через 60 календарних днів з дня надіслання такому платнику податкової вимоги [3]. У цьому випадку 60 календарних днів, що спливали з моменту надіслання вимоги контролюючого органу, є юридичним фактом-подією і має наслідком виникнення права органу на звернення до суду з вимогою про стягнення коштів або надання дозволу на погашення боргу за рахунок майна платника.

Поняття «дія» як різновид юридичного факту в правовідносинах податково-правового спору має означати не тільки активну поведінку, а й бездіяльність суб'єктів

Водночас слід погодитися, що сам по собі строк без зв'язку з ситуацією жодного змісту не несе [4, 71]. У цьому випадку можна констатувати, що податкові процесуальні строки та й податкові процесуальні події взагалі є елементом податкового процесуального фактичного складу, тобто податкові події впливають на процес вирішення податкових спорів лише в комбінації з іншими юридичними фактами [5, 43-44]. Дійсно, в наведеному прикладі 60 днів, що спливали, – це строк, який не тільки обчислюється з моменту іншого юридичного факту – надіслання податкової вимоги, а й має сенс лише в тому випадку, якщо таке надіслання відбулося.

Таким чином, можна констатувати, що події як юри-

дичні факти в динаміці податково-правового спору мають другорядне значення і не завжди є елементом процесуального фактичного складу. Наприклад, право платника на оскарження рішення податкового органу виникає після його надіслання цим органом. У цьому випадку підставою відповідної процесуальної динаміки є інший юридичний факт у вигляді активної дії, і вплив строків чи будь-яка інша юридична подія на цю динаміку не впливають.

Юридичні дії, на відміну від подій, виражають волю поведінку учасників відносин. На думку С. С. Алексєєва, юридичні дії – це волева поведінка людей, зовнішній вираз волі і свідомості громадян, волі організацій та суспільних утворень [6, 168]. У цілому погоджуючись з таким визначенням, вважаємо за необхідне зазначити, що при аналізі дій як різновиду юридичного факту доцільно розглядати їх не тільки як спосіб активної поведінки, оскільки бездіяльність учасників податково-правового спору також може мати суттєві правові наслідки. Зокрема, невиконання платником його податкового обов'язку може породити податковий спір як такий, а неоскарження рішення податкового органу про донарахування сум податку чи нарахування фінансових санкцій може суттєво вплинути на розвиток спору. Так само, наприклад, повторне неприбуття на судові засідання позивача без поважних причин є підставою для залишення позовної заяви без розгляду [2]. Доцільніше для позначення цього різновиду юридичного факту було б за аналогією з кримінальним правом використовувати поняття «діяння», яке включає в себе як дії, так і бездіяльність. Безумовно, ми не пропонуємо змінювати усталений категоріальний апарат теорії права. Водночас вважаємо за необхідне наголосити, що поняття «дія» як різновид юридичного факту в правовідносинах податково-правового спору має означати не тільки активну поведінку, а й бездіяльність суб'єктів.

За ознакою узгодження з приписами податково-правових норм серед юридичних дій в теорії права виділяють правомірні процесуальні дії (юридичні поступки та юридичні акти) та неправомірні процесуальні дії (податкові правопорушення) [6, 168-171]. Стосовно цього хотілося б зробити зауваження. Виходячи із загальнотеоретичного розуміння юридичних дій, позиція включення юридичних актів до процесуальних дій виглядає цілком обґрунтованою. Водночас з огляду на специфіку розгляду публічно-правових спорів загалом, а податково-правових спорів зокрема, ототожнювати процесуальні дії та юридичні акти, на наш погляд, недоцільно. Кодекс адміністративного судочинства, наприклад, чітко розмежує ці категорії, використовуючи конструкцію «рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень» для позначення об'єктів оскарження в адміністративній справі [2].

Ініціатором податкового спору може виступати

як платник податку, так і податковий орган. Водночас треба мати на увазі, що вирішення податкового спору з ініціативи платника може здійснюватись у двох різних режимах: шляхом адміністративного оскарження та в суді. Натомість з ініціативи податкового органу податковий спір може вирішуватись лише в суді. У зв'язку з цим складно погодитися з такою позицією. На думку деяких авторів, підставою виникнення податкового спору з ініціативи податкового органу не можуть бути дії чи бездіяльність платника [7, 22-24; 8, 13-16]. Такий висновок базується на тому, що правопорушення, здійснене платником, не є підставою виникнення спору. Автори, зокрема, вважають, що рішення про притягнення платника до відповідальності не є підставою виникнення спору. Нам складно погодитися з таким висновком. Саме неправомірні дії (бездіяльність) платника є тим юридичним фактом, який породжує розбіжність в інтересах та слугує підставою для подальших дій сторін (уже в режимі податково-правового спору), в тому числі винесення відповідного рішення податковим органом. Натомість у разі винесення неправомірного рішення податковим органом підставою для виникнення податкового спору буде саме рішення податкового органу. Водночас слід мати на увазі, що ці спори матимуть різний предмет. Перший – донарахування сум податку платнику та застосування до нього відповідних санкцій, а другий – оскарження неправомірного рішення податкового органу.

Таким чином, до юридичних фактів як елементу механізму вирішення податкового спору слід також віднести рішення податкових органів. У літературі є досить поширеною конструкція «акти податкових органів». Під останніми розуміються документи, що не мають нормативного характеру, прийняті стосовно учасників податкових відносин і затверджені підписом керівника податкового органу чи його заступником. Специфічні ознаки ненормативного правового акта в контексті податкового регулювання полягають в тому, що: а) за змістом документ стосується конкретних висновків щодо прав чи обов'язків учасників податкових відносин (платника, податкового агента тощо); б) формалізований на підставі владного припису (наприклад, має обов'язкову регулятивну частину); в) виданий з ініціативи податкового органу та ним же відповідно формалізований – підписаний керівником або заступником [9, 571]. Практика вирішення податкових спорів у Російській Федерації сформувала й деякі узагальнюючі підходи стосовно змісту поняття «акт ненормативного характеру». Згідно з постановою Пленуму Вищого арбітражного суду Російської Федерації від 28 лютого 2001 року № 5 під подібним актом слід розуміти акт, який може бути оскаржений в арбітражному суді шляхом пред'явлення вимоги щодо визнання його недійсним, документ будь-

якого найменування (вимога, рішення, постанова тощо), підписаний керівником (чи його заступником) податкового органу, що стосується окремого платника [10].

Кодекс адміністративного судочинства України натомість для позначення об'єктів оскарження в судовому порядку використовує конструкцію «рішення, дії та бездіяльність суб'єктів владних повноважень» [2]. Слід зазначити, що більш доцільним ми вважаємо саме використання терміну «рішення» у розумінні процесуального закону. Крім цього, для того щоб підпадати під визначення юридичних фактів, що впливають на динаміку податково-правового спору, рішення мають створювати для платника певні правові наслідки, які порушують його законні права та інтереси (у разі неправомірного рішення податкового органу) або відновлюють порушені інтереси держави.

Як юридичний факт, що впливає на механізм вирішення податкових спорів, може також розглядатись бездіяльність податкових органів (платнику не направлено копію акта про проведення податкової перевірки; податковим органом не прийнято заяву про доповнення до податкової декларації тощо). Оскільки податковий орган, як і будь-який інший суб'єкт владних повноважень, має діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом, перелік його обов'язків чітко регламентований законодавством. Відповідно, їх невиконання, що призвело до порушення прав чи інтересів платника, може бути підставою для визнання бездіяльності податкового органу неправомірною.

Список використаних джерел:

1. Малько А. В. Механизм правового регулирования // Правоведение, 1996. – №3 (214). – С. 54–62.
2. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Исаков В. Б. Фактический состав в механизме правового регулирования. – М., 1986. – 267 с.
5. Миронова С. М. Механизм разрешения налоговых споров в Российской Федерации (финансово-правовой аспект): монография / С. М. Миронова. – М., 2007.
6. Алексеев С. С. Общая теория права. – Т. 2. – М., 1982.
7. Налоговые споры: теория и практика. 2004. – № 9.
8. Налоговые споры: теория и практика. 2004. – № 12.
9. Налоговое право: учебное пособие / под ред. С. Г. Пепеляева: – М., 2000. – 608 с.
10. Вестник Высшего арбитражного суда РФ. – 2001. – № 7.

Микола Мельник,
кандидат юридичних наук,
член Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України

Належна професійна підготовка суддів як складова судової реформи: міжнародний досвід та його адаптація до вітчизняного законодавства

УДК 341.63

Стаття присвячена опрацюванню пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання професійної підготовки суддів у контексті реалізації судової реформи в Україні. Такі пропозиції враховують міжнародний досвід здійснення професійної підготовки суддів та шляхи його адаптації у вітчизняне законодавство.

Ключові слова: професійна підготовка, суддя, судова реформа, міжнародний досвід, адаптація.

Н. Мельник. Надлежащая профессиональная подготовка судей как составляющая судебной реформы: международный опыт и его адаптация к отечественному законодательству

Статья посвящена выработке предложений по совершенствованию правового регулирования профессиональной подготовки судей в контексте реализации судебной реформы в Украине. Такие предложения

учитывают международный опыт осуществления профессиональной подготовки судей и пути его адаптации в отечественное законодательство.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, судья, судебная реформа, международный опыт, адаптация.

M. Melnik. A proper professional training of judges as a constituent of judicial reform: international experience and its adaptation in a home legislation

The article is devoted to suggestions about a perfection of the legal adjusting of professional training of judges in the context of the realization of judicial reform in Ukraine. These suggestions are offered on the basis of international experience of a realization of professional training of judges and the methods of its adaptation in a home legislation.

Key words: professional training, judge, judicial reform, international experience, adaptation.

Дієвість судової системи щодо захисту прав і свобод фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб є стратегічною метою судової реформи.

У Резолюції 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) [1] вказано, що реформа судової влади та системи правосуддя є вкрай важливою для консолідації верховенства права в країні, а основне завдання України у цьому напрямі – це усунення всіх форм корупції в судовій владі при забезпеченні незалежності судів. Крім того, зазначено, що без внесення змін до Конституції України (лише на рівні нового Закону) буде неможливо реформувати судову владу відповідно до європейських стандартів і цінностей, та наголошується на обов'язку органів влади забезпечити належне фінансування судової системи з державного бюджету, оскільки поточна ситуація, на думку ПАРЄ, свідчить про хронічне недофінансування органів судової влади, що збільшує можливості для корупції та підриває верховенство права [2].

Значне місце серед завдань судової реформи посідає ефективне кадрове забезпечення судів, насамперед – високопрофесійними суддями та відповідними державними гарантіями. Не випадково у роботі комісії з питань правосуддя (що функціонує у складі Конституційної асамблеї) найбільше дискусій виникало саме з питань організації діяльності суддівського корпусу.

Так, на засіданні від 17 травня 2013 року предметом дискусій стали питання скасування інституту призначення судді на посаду уперше (так званого «випробувального» строку), вдосконалення процедури призначення суддів на адміністративні посади, місце і роль Вищої ради юстиції у судовій системі [3].

Складність завдання щодо ефективного кадрового забезпечення судів полягає у специфіці суддівської діяльності. У цьому контексті І.А. Войтюк говорить про те, що професійні судді є носіями судової влади в Україні та здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої і виконавчої влади. Саме це й відрізняє їх від представників інших професій у галузі права. Діяльність судді має найвищу соціальну значущість, оскільки за її допомогою забезпечується верховенство права, справедливість, захист прав і свобод громадян, конституційного ладу та суспільних інтересів. Суддя – це харизматична та мудра індивідуальність. Лише йому надано законом право ревізувати правову позицію захисника і прокурора, оцінювати висновки експерта та аналізувати докази свідків. І, зваживши їх на терезах закону та за допомогою особистого внутрішнього переконання, ухвалювати рішення у справі іменем України [4].

Забезпеченню якісного кадрового потенціалу суддівського корпусу сприятиме вдосконалення процедур відбору на посаду судді. У цьому контексті викликає зацікавленість пропозиція В.Д. Бринцева

визначати критерії відбору слухачів для відповідної професійної підготовки на основі критеріїв, розроблених світовою наукою стосовно менеджерів. Проте такі критерії мають бути адаптовані до специфіки судової діяльності. Так, учений запропонував розмістити зазначені критерії у такій послідовності: здатність управляти собою, уміння в екстремальних ситуаціях «управляти конфліктом», розумні особисті цінності; прагнення до постійної професійної досконалості; передумови до навичок розв'язувати проблеми, висока здатність впливати на оточуючих, знання основ управління [5].

Водночас запропоновані критерії дозволяють реалізувати «управлінську» складову професійної діяльності майбутнього судді, яка пов'язана із виконанням найважливішої державної функції – здійснення правосуддя, що передбачає не стільки менеджмент, скільки високу фаховість, принциповість, самоорганізацію тощо.

Слід відзначити, що з появою в Україні спеціального закладу для підготовки суддів, а саме Національної школи суддів, можна сказати, що Україна врахувала міжнародні стандарти у вирішенні цього питання. Так, виконується пункт 2 Висновків першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Добір та підготовка суддів у сучасному суспільстві» 1996 р. [6] про те, що суддя повинен отримувати спеціальні знання, які він не міг здобути в університеті.

Однак створення Національної школи суддів України шляхом закріплення відповідної норми у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [7] не означає вирішення усіх проблем професійної підготовки суддів.

Насамперед необхідно запровадити стандарти підготовки юриста.

Питання вдосконалення юридичної освіти неодноразово обговорювалося публічно. Так, наголошувалося на значній кількості випускників юридичних факультетів при одночасно гострому дефіциті кваліфікованих юристів [8]. Також Міністерство юстиції України вказувало на необхідність вдосконалення підготовки юристів [9].

В інтерв'ю журналу «Віче» Президент Академії правових наук України, ректор Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», академік НАН України В. Я. Тацій зазначав, що в Україні до 1991 року було загалом п'ять вищих навчальних закладів і Донецький економіко-правовий факультет, які готували юристів не лише для України, а й, власне, для половини Радянського Союзу. Сьогодні в Україні близько 250 юридичних вищих навчальних закладів, серед яких є й такі, де відсутня відповідна матеріальна база, кваліфіковані викладацькі кадри, наукові школи. І це не лише шкідливо, але й небезпечно і для держави, і для суспільства, і для випускників таких вишів. Тому не випадково сьогодні саме юристи посідають перші місця за рівнем безробіття [10].

Окремо слід зазначити, що випускники вищих навчальних закладів, які готують юристів, переважно не мають спеціалізованої підготовки у сфері суддівської діяльності. Винятком є факультет підготовки професійних суддів у Національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», де здобувають освіту за освітньо-кваліфікаційною програмою магістра, та Інститут підготовки професійних суддів у Національному університеті «Одеська юридична академія», в якому здійснюється підготовка осіб, що мають вищу юридичну освіту.

У контексті розв'язання проблеми здобуття якісної юридичної освіти насамперед слід посилити вимоги до набувачів ліцензій на підготовку юридичних кадрів, вирішити проблему стандарту юридичної освіти, що передбачає визначення кількісного і якісного складу юридичних дисциплін, вимог до контролю здобутих знань

Необхідно згадати і те, що навіть існуючими нормами чинного законодавства не передбачені чіткі вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня кандидата для набуття статусу судді. Так, у Законі України «Про вищу освіту» [11] перераховані такі освітні рівні вищої освіти: неповна, базова, повна (ч. 1 ст. 6). Конституцією України серед вимог до кандидата на посаду судді встановлено, зокрема, наявність вищої юридичної освіти (ч. 3 ст. 127) [12]. Освітньо-кваліфікаційний рівень кандидата на посаду судді не уточнений і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Так, ч. 1 ст. 51 зазначеного Закону передбачено, що суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі.

На думку Н. Кузнецової, претендувати на суддівську посаду може лише особа, яка має освітньо-кваліфікаційний рівень магістра. Однак сьогодні

практично кожний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації готує магістрів за кількома спеціалізаціями. Вчена наголошує на необхідності врахування всіх особливостей саме судової діяльності в контексті визначення ролі, функцій і завдань судді у процесі якісної підготовки студентів магістерського відділення, зорієнтованих у подальшому на роботу в суді (і в тому числі безпосередньо на посаді судді) [13].

У цьому контексті слід згадати досвід професійної підготовки суддівських кадрів у Республіці Польща, де серед вимог до учасника загальної підготовки є вимога мати наукове звання магістра правових наук Республіки Польща або бути випускником закордонних вищих навчальних закладів освіти, що визнаються у Республіці Польща [14].

Н. Кузнецова ще у 2000 році пропонувала, щоб навчальні заклади, які готуватимуть кадри для судової системи, погоджували навчальні плани для магістрів з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – Комісія), якій належить провідна роль у проведенні кваліфікаційних іспитів, а також в інших питаннях, пов'язаних з добором кадрів [13].

Однак практична реалізація такої ідеї видається вельми сумнівною, враховуючи необхідність вирішення супутніх проблем, а саме – погодження таких планів у Комісії, адже це не передбачено чинним законодавством. Крім того, виникає питання про врегулювання відносин між Комісією та Міністерством освіти і науки України, оскільки, виходячи з норми ст. 81 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на Національну школу суддів України не поширюється законодавство про вищу освіту.

Тобто проблема здобуття якісної юридичної освіти є системною, а її вирішення не може відбутися шляхом механічного скорочення кількості вищих навчальних закладів, які готують юристів. Як пропозиція – посилення вимог до набувачів ліцензій на підготовку юридичних кадрів, зокрема щодо професорсько-викладацького складу, матеріальної бази тощо. Слід вирішити проблему стандарту юридичної освіти, що передбачає визначення кількісного і якісного складу юридичних дисциплін, вимог до контролю здобутих знань.

Визначаючи напрями вдосконалення професійної підготовки суддівських кадрів, доречно звернутися до досвіду Національної школи судочинства та прокуратури у Республіці Польща. Професійне навчання і підвищення кваліфікації суддів здійснюється саме у цій Школі. Професійне навчання, яке поділяється на два етапи – загальна і професійна підготовка, стосується кандидатів на набуття статусу судді. Загальна підготовка триває 12 місяців, протягом яких учасники відвідують лекції та практичні заняття відповідно до програми навчання. Після кожного з етапів навчання, визначених у графіку підготовки, учасник повинен пройти обов'язкову практику у загальних судах, прокуратурі або інших установах, пов'язаних

з діяльністю судової системи. Після проходження загальної підготовки відбувається професійна підготовка судді, що триває 48 місяців. Тільки після завершення усіх етапів підготовки суддя має право подавати заявку на заміщення вакантної посади судді у районному суді [14].

Досвід підготовки кадрів для судової системи, що існує у Республіці Польща, може бути корисний для України у частині, що стосується запровадження практики, а також етапності підготовки. Однак за наявних умов навряд чи доцільне збільшення строків спеціальної підготовки, оскільки для тих осіб, які бажають набути статус судді, виникають додаткові проблеми, пов'язані з необхідністю встановлення на рівні законодавства додаткових гарантій працевлаштування. Проте видається доречним запровадження практичних форм навчання для спеціальної підготовки суддів у Національній школі суддів України, що сприятиме адаптованості кандидатів на посаду судді до професійної діяльності.

Вимоги до кандидата на посаду судді щодо проходження спеціальної підготовки в Україні подібні до вимог у Франції, де право на зайняття суддівської посади, як і посади прокурора, одержують особи, що мають диплом і рекомендацію Національної школи магістратури. До цієї школи вступають випускники юридичних вузів, які отримали базову правову підготовку, а також деякі категорії державних службовців. Після закінчення навчання всі слухачі, незалежно від порядку зарахування до школи, конкурують на однакових умовах для зарахування до списку осіб з метою просування по службі в магістратському корпусі.

Важливою міжнародною вимогою до підготовки суддів є відбір викладачів – суддів та експертів по кожній дисципліні – з числа кращих фахівців у відповідній сфері органом, який відповідає за підготовку кадрів, з урахуванням знань відповідного предмета та викладацьких навичок [15, пункт 20].

Критерії відбору суддів також досліджувались вітчизняними науковцями [16, 17]. Так, у Німеччині майбутні судді, як і всі інші юристи, отримують освіту в юридичному вузі (університеті), після закінчення якого випускник здає перший державний іспит в усній та письмовій формі – референдарський. Складання іспиту відбувається не в університеті, а в спеціальній комісії, створеній міністерством юстиції країни. Другим етапом навчання є так звана підготовча служба, а саме обов'язкове стажування в судах, органах виконавчої влади, в адвокатських об'єднаннях і, на вибір випускника, – ще в одному органі або установі [17].

Отже, етапність підготовки суддів існує не тільки у Польщі, а й у Франції та Німеччині.

Російський науковець М. І. Клеандров зауважує, що в механізмі відбору суддів відсутній «фільтр», який би надійно перешкодив проникненню в суддівський корпус осіб, яким у жодному разі не можна довіряти бути суддею за загальноприйня-

тими нормами. Наприклад, кандидат, який має судимість та пов'язаний з організованими злочинними угрупованнями, спеціально «засилається» у конкретний суд цими угрупованнями або корумпованими комерційними структурами; або має близьких родичів, які перебувають в ув'язненні; або є любителем азартних ігор; або належить до тоталітарної секти; або є особою з нестійкою психікою тощо. В зарубіжних країнах, на думку М. І. Клеандрова, це питання законодавчо урегульовано. Наприклад, у Німеччині претендент на суддівську посаду надає поліцейське свідоцтво про благонадійність, у США претендента і членів його сім'ї перевіряє ФБР; у Канаді після такої перевірки видається документ, який не може бути оскаржений у судовому порядку тощо [18].

Міжнародний досвід професійної підготовки суддів вказує на доцільність запровадження етапності такої підготовки, а також форм практичного навчання

Термін «спеціальна перевірка» означає перевірку вузькопрофесійних і моральних якостей претендента, які неможливо повною мірою встановити шляхом кваліфікаційного іспиту. Таким чином з'ясовуються перешкоди для зайняття суддівської посади, які претендент волів би приховати.

Для проведення спеціальної перевірки Вища кваліфікаційна комісія суддів України має право збирати інформацію про кандидата, звертатися із запитом для отримання інформації про кандидата на посаду судді до підприємств, установ, організацій усіх форм власності. За результатами розгляду таких запитів відповідна інформація подається у десятиденний строк до Комісії. Ненадання такої інформації або надання її з порушенням установленого строку тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Водночас організації та громадяни мають право подавати Комісії інформацію про кандидатів на посаду судді (ч. 2, ч. 3 ст. 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Виникає запитання, чи не є спеціальна перевірка порушенням особистих прав особи. В даному випадку така процедура цілком виправдана, адже йдеться про посадовців, які уповноважені владою вирішувати долі людей, тому може бути підтримана думка М. І. Клеандрова [18] про наявність підстав набуття статусу судді, відмінних від загальноприйнятих.

Проведений аналіз дав підстави для формулювання таких висновків. По-перше, норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів» урегулюють лише загальні питання професійної підготовки суддівського корпусу, конкретизація ж передбачає забезпечення кореспондування кількох норм чинного законодавства, насамперед – Конституції України, Закону України «Про вищу освіту» стосовно вимог до освітньо-кваліфікаційного рівня кандидата для набуття статусу судді. Врахування міжнародного досвіду професійної підготовки суддів вказує на доцільність запровадження етапності такої підготовки, а також форм практичного навчання. Водночас реалізація таких пропозицій об'єктивно тягне за собою необхідність вирішення системної проблеми – вдосконалення професійної підготовки юристів, першими кроками на шляху до вирішення якої може бути розробка та впровадження стандарту підготовки юристів, а також посилення ліцензійних умов до набувачів ліцензій на таку підготовку із подальшим суворим контролем за дотриманням таких умов.

Список використаних джерел:

1. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» // [Електронний ресурс]. – Страсбург, 2010, 4 жовтня. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a19.
2. Назаров І. В. Судова реформа як частина правової реформи в Україні // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – №1 (5). – С. 72-73.
3. Кириенко О. Рождённые Конституцией. Каких нормотворческих сюрпризов следует ожидать от деятельности Конституционной ассамблеи? // Юридическая практика. – 2013, 21 мая. – № 21/804. – С. 20.
4. Войтюк І. А. Застосування в Україні європейських стандартів при підготовці професійних суддів // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 33.
5. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. / В. Д. Бринцев. – Х. : Право, 2010. – С. 140-141.
6. Висновки «Набір та навчання суддів у сучасному суспільстві». Перша експертна комісія Міжнародної Асоціації Суддів // [Електронний ресурс]. – Амстердам. – 1996, 22-26 вересня. – Режим доступу: http://www.judges.org.ua/article/int_stand.pdf.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010, 30 липня. – № 55/1 – С. 7. – Ст. 1900. – Код акта 52172/2010.
8. Бігун С. Як удосконалити систему підготовки юристів // Юридична газета [Електронний ресурс]. – 2007, 18 січня. – №1(85). – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/article/864/>.
9. Богачов С. Якість – головне у підготовці юристів // Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/6815>.
10. Стронова О. Сильна наукова школа, постійний розвиток, помножений на зважений консерватизм, відповідальність і моральність, наполеглива й напружена праця колективу — ось на чому тримаються успіх, авторитет і визнання нашого вишу // Віче [Електронний ресурс], 2012, 2–13 серпня. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3209/>.
11. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
12. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 (23.07.96). – Ст. 141
13. Кузнецова Н. До питання про підвищення професійної підготовки суддівських кадрів // Право України. – 2000. – № 5. – С. 26.
14. Борковські Гжегош. Польський досвід підготовки кандидатів на посади суддів // Міжнародний семінар-практикум на тему «Результати першого національного добору кандидатів на посаду судді: досвід, шляхи удосконалення та запровадження спеціальної підготовки кандидатів». – 2012, 22-24 лютого. – С.1-7.
15. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях // Право України. – 2011. – № 11-12. – С. 334.
16. Скомороха Л. Необхідність законодавчого врегулювання кваліфікаційних вимог, які висуваються до кандидатів на посади суддів в Україні, або хто «висить» у кріслі судді // Право України. – 2008. – № 8. – С. 135-144.
17. Шишкін В. Судові системи країн світу : Книга 1. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 76-78.
18. Клеандров М. И. О законодательном обеспечении механизма формирования судейского корпуса в Российской Федерации // Государство и право. – 2009. – № 5. – С. 40.

Олег Глуханчук,
голова Одеського окружного
адміністративного суду

Основи досудового врегулювання спорів в адміністративному судочинстві України

УДК 34.09

Ця стаття присвячена аналізу правового регулювання досудового врегулювання спорів між сторонами в адміністративному судочинстві України з урахуванням прогресивного світового досвіду, а саме таких країн, як США, Канада, Великобританія, Франція, Нідерланди тощо. Досліджується можливість застосування процедури переговорів на підготовчій стадії при відкритті адміністративного провадження з урахуванням положень чинного Кодексу адміністративного судочинства України. Висловлюються пропозиції щодо внесення змін та доповнень до цього Кодексу.

Ключові слова: досудове врегулювання спору, суд, суддя, адміністративне судочинство, Кодекс адміністративного судочинства, процедура переговорів.

О. Глуханчук. Основи досудебного урегулирования споров в административном судопроизводстве

Данная статья посвящена анализу правового регулирования досудебного урегулирования споров между сторонами в административном судопроизводстве с учётом прогрессивного мирового опыта, а именно таких стран, как США, Канада, Великобритания, Франция, Нидерланды и другие. Исследуется возможность применения процедуры переговоров на подготовительной

Законодавство України – це свого роду інструмент, який потребує вдосконалення. Як будь-який з інструментів, юридичний механізм вирішення спорів між сторонами в адміністративних справах, їх процедура і правила можуть застарівати, а відтак виникає по-

стадии при открытии административного производства с учётом положений действующего Кодекса административного судопроизводства Украины. Высказываются предложения по внесению изменений и дополнений в данный Кодекс.

Ключевые слова: досудебное урегулирование спора, суд, судья, административное судопроизводство, Кодекс административного судопроизводства, процедура переговоров.

O. Gluhanchuk. Basics of-court settlement of disputes in the administrative proceedings

This article is devoted to the analysis of legal regulation of pre-trial settlement of disputes between the parties to the administrative proceedings, taking into account the progressive international experience, namely in countries such as the USA, Canada, UK, France, the Netherlands and others. We investigate the possibility of using the negotiated procedure in the preparatory stage at the opening of administrative proceedings with the provisions of the current Code of Administrative Court Procedure. Makes suggestions for changes and additions to the Code.

Keywords: court settlement of the dispute, the court, the judge, the administrative proceedings, the Code of Administrative Procedure, the procedure of negotiations.

треба в їх удосконаленні та внесенні обґрунтованих змін. Як кажуть, усяке порівняння кульгає... але як лопату свого часу витіснив екскаватор, а калькулятор прийшов на зміну прадавній рахівниці, так з'явилися і більш досконалі інструменти, які мають слугувати

встановленню справедливості у процесі вирішення спорів і конфліктних ситуацій. Один із таких інструментів – досудове врегулювання спору.

Що ж включає в себе це поняття? Чи застосовують українські адміністративні суди процедуру досудового врегулювання спору у своїй практиці? Чи є ця процедура доцільною й ефективною для вирішення конфлікту між сторонами? Чи потрібен Україні спеціальний закон про досудове врегулювання спору? З цими питаннями ще належить розібратися вченим і практикам України. Однак уже тепер, з урахуванням процесу входження України в європейський простір, слід відзначити зростання інтересу до теми досудового врегулювання спорів. Можливості цього інструмента, ефективність його застосування досліджували такі науковці, як Г. Аболонін [1], Кімберлі К. Ковач [2], Ю. Литовцева [3], П. Прибуцько [4].

Практичне впровадження світового досвіду з досудового врегулювання спорів в Україні стає можливим завдяки участі нашої держави у заходах міжнародного співробітництва. Як приклад можна навести спільний канадсько-український проект «Суддівська освіта – для економічного зростання». Одним із багатьох завдань цього проекту є дослідження можливостей упровадження досудового врегулювання спорів в Україні. Канадське Управління Уповноваженого з федеральних судових справ, яке має статус міністерства, спільно з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України передбачає пілотне впровадження процедури досудового врегулювання спорів у судах міст Одеси та Івано-Франківська. На шлях дослідження можливостей досудового врегулювання спорів в Україні став Одеський окружний адміністративний суд як один із перших учасників цього проекту.

Проводячи порівняльний аналіз таких понять, як «медіація», «відновне правосуддя», «альтернативне вирішення спорів» і «досудове врегулювання спору», слід зазначити, що відмінною особливістю останнього є те, що переговори з досудового врегулювання спору ведуться за допомогою професійного судді. Медіація у розумінні більшості вчених і практиків – це спосіб або процедура врегулювання спору за допомогою незалежної від сторін особи (медіатора) [5], і саме таке визначення має проект Закону України «Про медіацію» [6]. Відновне правосуддя, за визначенням Р. Ковача – це процес, за допомогою якого сторони, втягнуті в злочин, спільно вирішують, як вчинити з його наслідками і які висновки їм необхідно зробити на майбутнє [7]. Досудове ж врегулювання спору доцільно визначити як гнучкий та конфіденційний процес, спрямований виключно на вирішення суперечки між сторонами в досудовому порядку задля економії часу та коштів як сторін, так і держави. Метою його також є прагнення розглянути варіанти вирішення конфлікту, які не завжди можливо буде передбачити під час судового розгляду спору за участю професійного судді.

Подібність названих вище понять, як справедливо зазначає В. Ярков [8], зумовлена тим, що за допомогою висновків у разі застосування процедури медіації або проведення досудового врегулювання спору можна досягти найбільш прийняттого для сторін результату в найкоротший термін і без зайвої бюрократичної тяганини. Крім того, слід констатувати факт, що ні медіація, ні відновне правосуддя, ні досудове врегулювання спору наразі не мають свого законодавчого визначення і відповідної регламентації.

Пріоритетом процедури досудового врегулювання спору в адміністративних судах України є:

- альтернативність самостійного вирішення спорів сторонами за допомогою судді;
- конфіденційність процедури, гарантованої професійним суддею;
- прийняте рішення, як кінцевий результат, влаштовує сторони;
- економія часу і уникнення бюрократичних процедур.

Правова регламентація порядку і умов проведення переговорів з досудового врегулювання спору має бути закріплена у відповідному нормативному акті, як приклад – регламент, що включає основні процедурні питання і детальний механізм здійснення досудового врегулювання спору. Саме цей документ має бути основоположним і зафіксованим в нормах Кодексу адміністративного судочинства України або іншому спеціальному нормативно-правовому акті.

Враховуючи специфіку досудового врегулювання спору з позиції того, що посередником між сторонами виступає професійний суддя, для проведення переговорів з його допомогою сторони повинні подати до суду спільну (або кожен окремо) заяву про проведення таких переговорів. Якщо одна сторона подала таку заяву, то суд повідомляє про цей факт іншу сторону і пропонує подати аналогічну заяву. Ніхто не може змусити будь-яку сторону проводити такі переговори. Розуміння цього є своєрідним захистом суду від безпідставних звинувачень сторін щодо упередженості суду та його зацікавленості у результаті переговорів. Переговори проводяться виключно на добровільних засадах сторін, які самостійно вирішують суперечку за допомогою взаємних поступок. Такі дії не суперечать положенням ст. 113 Кодексу адміністративного судочинства України [9]. Роль судді на цій стадії досудового врегулювання спору – допомогти врегулювати спір шляхом надання сторонам можливості дізнатися думку судді з приводу ситуації, що виникла між ними, поінформувати про законодавчі акти, що стосуються предмета спору. Суддя зможе тією мірою, якою це дозволяє наданий сторонами матеріал і який доступний судді, в процесі переговорів розглянути можливі варіанти вирішення спору під час судового розгляду справи. При цьому слід зазначити, що переговори з досудового врегулювання спору за допомогою судді є суворо конфіденційним процесом.

Один із принципів процедури досудового врегулювання спору – рівність учасників переговорів. Тобто всі учасники цієї процедури рівні, включаючи професійного суддю. При цьому, враховуючи принцип рівності, повноваження учасників переговорів мають бути чітко регламентовані. Якщо загальна роль і повноваження судді частково закріплені в нормах Кодексу адміністративного судочинства України, то повноваження сторін-учасниць переговорів слід закріплювати або в довіреностях їх представників, або в положеннях і статутах установи, організації, підприємства, яке вони представляють. Специфікою є те, що представники сторін мають бути наділені низкою повноважень щодо примирення з визначенням їх меж.

Що ж до порядку визначення конкретного судді, який проводитиме переговори зі сторонами в рамках процедури досудового врегулювання спору, то він такий самий, як порядок визначення судді для судового розгляду справи. Суддя, який проводитиме процедуру переговорів, визначається автоматизованою системою документообігу суду з числа суддів, обраних загальними зборами суддів. Призначений суддя повідомляє сторонам про те, що його визначено автоматизованою системою документообігу суду для проведення переговорів, пропонує у встановлений термін надати письмові пояснення щодо фактичних обставин справи і призначає дату проведення переговорів.

Ураховуючи принцип конфіденційності, переговори проводяться в закритому приміщенні і не підлягають розголошенню. Аудіовідеозапис як технічними засобами суду, так і засобами учасників переговорів не ведеться, також не ведеться протокол.

Згідно зі ст. 15 Кодексу адміністративного судочинства України мову адміністративного судочинства визначає ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» [10]. З урахуванням рішення VII сесії Одеської міської ради VI скликання від 13 серпня 2013 «Про реалізацію положень Закону України «Про засади державної мовної політики» в місті Одесі», яким російській мові надано статус регіональної, в Одеському окружному адміністративному суді переговори ведуться мовою, найбільш прийнятною для учасників переговорів. Якщо учасники переговорів не володіють російською або українською мовами, то вони мають право на надання їм перекладача.

Перед початком проведення переговорів суддя роз'яснює сторонам (учасникам переговорів) їхні права і обов'язки, правові наслідки досягнення мирової угоди або можливої відсутності результату переговорів, роз'яснює роль професійного судді в проведенні цих переговорів. Представники сторін можуть заявляти клопотання процедурного характеру, які підлягають вирішенню у процесі переговорів. Після цього сторони підписують регламент переговорів. Крім того, після підписання регламенту, але до початку переговорів кожен з учасників надає судді розписку, яка

містить інформацію про те, що сторони (або їх представники) згодні на проведення переговорів з досудового врегулювання спору за участю конкретного професійного судді; порядок та умови їх проведення; що права та обов'язки учасників переговорів суддею їм роз'яснені, зрозумілі, додаткового роз'яснення не потребують; професійний суддя погоджується бути учасником переговорів з досудового врегулювання спору. Також в розписці зазначається, що сторони та їх представники визнають і погоджуються з тим, що процес переговорів з урегулювання спору є спробою вирішити суперечку за допомогою професійного судді, тому вся інформація, документи та відомості, якими сторони обмінюватимуться у процесі переговорів, а також вся кореспонденція між кожною зі сторін і суддею матиме неупереджений характер і буде невід'ємною складовою конфіденційного процесу переговорів щодо врегулювання спору. Крім того, в розписці фіксується правило, яке говорить про те, що жодна зі сторін, а також їх представники, не намагатиметься використовувати будь-яку кореспонденцію, інформацію, документи та інші докази, що мали місце у процесі переговорів, як фактичні докази в рамках цієї справи чи іншої судової справи, в інших публічно-правових та приватно-правових процедурах, а також жодна зі сторін не буде викликати суддю як свідка в рамках цієї справи або будь-яких інших справ і процесуальних дій, пов'язаних із суперечкою, що була предметом переговорів з досудового врегулювання спору. При цьому суддя не виступатиме як сторона чи інший учасник процесу в будь-яких справах, процесуальних діях, пов'язаних з предметом переговорів з досудового врегулювання спору.

Обов'язковою гарантією незалежності судді у процедурі переговорів і після їх закінчення є положення, з яким погоджуються сторони, зафіксувавши його в розписці, щодо того, що суддя не є юридичним радником тієї чи іншої сторони процесу, а діє виключно як суддя окружного адміністративного суду відповідно до Регламенту, який регулює порядок і умови проведення переговорів з досудового врегулювання спору; що вони беруть участь у процесі переговорів з досудового врегулювання спору виключно на добровільних засадах; що суддя матиме доступ до матеріалів справи, наявних доказів у ній, а також може запросити додаткові документи з метою розуміння теоретично-правової основи розгляду суперечки і фактичних обставин у справі.

Процедура досудового врегулювання спору ґрунтується на проведенні спільних та індивідуальних переговорів, висловленні позицій сторін, пропозицій щодо можливості вирішення спору.

Регламент досудового врегулювання спору в адміністративному суді закріплює правове становище учасників переговорів. Зокрема, сторони мають право:

- подавати усні та письмові пояснення, свої доводи і заперечення;

- подавати докази, перелік доказів, називати докази, які вони мають;
- висловлювати свою думку з питань, які виникають під час переговорів;
- ставити один одному і судді запитання;
- на проведення приватних нарад із суддею і своїм представником;
- на надання їм часу для обдумування позиції, прийняття рішення чи надання відповідних доказів та інформації;

– інші права, необхідні для вирішення справи шляхом досудового врегулювання спору, що не порушують інтереси, свободи і права другої сторони.

У тому числі учасники зобов'язані:

- дотримуватися конфіденційності, не розголошувати отриману інформацію в процесі переговорів у судовому процесі з цієї справи або з інших справ у судових процесах і процедурах;
- сумлінно користуватися наданими правами учасника переговорів;
- з повагою і розумінням ставитися до другої сторони переговорів і судді.

Регламент закріплює право кожного з учасників переговорів у будь-який час відмовитися від їх проведення і продовжити розгляд справи в судовому порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

У свою чергу суддя може відмовитися від проведення конкретних переговорів, якщо бачить, що перспектива вирішення спору шляхом переговорів відсутня.

Під час проведення переговорів суддя має право:

- висловлювати свою думку про пояснення і докази, надані або перераховані учасниками переговорів;
- ставити запитання учасникам переговорів;
- координувати хід переговорів у рамках регламенту;
- зупиняти виступ учасників переговорів, якщо це необхідно для досягнення їх результативності;
- інші права, необхідні для проведення результативних переговорів з метою досягнення домовленості сторін у суперечці.

При цьому під час переговорів професійний суддя зобов'язаний:

- не розголошувати отриману інформацію, дотримуватися конфіденційності, не спілкуватися з суддею, який веде цю справу;
- передавати отриману інформацію від однієї сторони іншій тільки з її згоди.

У разі досягнення згоди сторони підписують мирову угоду, яка має бути затверджена рішенням суду. Проведення у справі ухвалою суду підлягає закриттю у зв'язку з примиренням сторін відповідно до статей 113 і 157 Кодексу адміністративного судочинства України.

Якщо переговори будуть безрезультатними, то всі матеріали досудового врегулювання спору знищуються і не мають жодної правової сили, а провадження у справі відновлюється згідно зі ст. 156 Кодексу

адміністративного судочинства України. Справа розглядається судом в загальному порядку.

Слід зазначити, що основні положення процедури переговорів закріплюються у відповідному нормативному акті (як-то регламент адміністративного суду) і вливаються в правове поле українського адміністративного законодавства. Тому для результативності пілотних проектів з упровадження процедури досудового врегулювання спорів у судах міст Одеси та Івано-Франківська слід визначити необхідність розробки окремої глави в Кодексі адміністративного судочинства України, яка детально регламентує цю процедуру. Потрібно насамперед на законодавчому рівні внести доповнення до ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, а саме: у пункті 15 закріпити визначення поняття «досудове врегулювання спору» як гнучкого і конфіденційного процесу адміністративного судочинства, метою якого є вирішення суперечки між сторонами у досудовому порядку за участю професійного судді.

Список використаних джерел:

1. Аболонин Г. О. Посредничество при разрешении споров как альтернатива судебной тяжбе / Г. О. Аболонин // Юрист. – 2001. – № 5. – С. 36-38.
2. Кимберли К. Ковач. Фундаментальные основы альтернативного разрешения споров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.commonground.org.ua/ADR_Kovach.html.
3. Литовцева Ю. Сравнительный анализ эффективности примирительных процедур / Ю. Литовцева // Вестник ФАС Московского округа. – 2012. – № 02. – С. 26-29.
4. Прибутко П. С. Медіація як спосіб врегулювання / П. С. Прибутко // Конфліктологія. – 2010. – К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12090810/psihologiya/mediatsiya_sposib_vregulyuvannya_konfliktiv.
5. Впровадження відновного правосуддя до правової системи України. Змістовний звіт 2003-2004 рр. / Український Центр Порозуміння. – К., 2005. – 54 с.
6. Проект Закону України «Про медіацію» від 17.12.2010 № 7481. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7481&skl=7
7. Коваль Р. Актуальні питання впровадження відновного правосуддя в правову систему України / Р. Коваль // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1(5). – С. 9-14.
8. Янков В. Минимальные стандарты досудебного урегулирования и примирительных процедур (постановка вопроса) / В. Янков // Закон. – 2012. – № 03. – С. 12-14.
9. Кодекс адміністративного судочинства України. – Х.: Одісей. – 2013. – Ст. 113.
10. Закон України «Про засади державної мовної політики». – К.: Алерта. – 2012. – ст. 14.

Марина Самофал,
головний науковий
співробітник
відділу науково-методичного
забезпечення діяльності
Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України Національної
школи суддів України

Дисциплінарна відповідальність суддів у Республіці Польща

УДК 342.56

У статті аналізується досвід правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів у Республіці Польща. Зокрема, розглянуто підстави дисциплінарної відповідальності, процедуру дисциплінарного провадження, види дисциплінарних санкцій.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність судді, дисциплінарне провадження, дисциплінарні стягнення, суддівська етика.

М. Самофал. Дисциплінарная ответственность судей в Республике Польша

В статье анализируется опыт правового регулирования дисциплинарной ответственности судей в Польской Республике. В частности, рассмотрены основания дисциплинарной ответственности, процедура

Проблеми якості суддівського корпусу актуальні для будь-якої держави. Зважаючи на те, що дисциплінарна відповідальність судді – це один із важелів забезпечення якості суддівського корпусу, а отже, й ефективності правосуддя, на етапі становлення та удосконалення правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів в Україні важливе значення має вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання вказаного інституту та запозичення позитивних напрацювань.

дисциплінарного производства, виды дисциплинарных санкций.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность судьи, дисциплинарное производство, дисциплинарные взыскания, судебская этика.

M. Samofal. Judges' Disciplinary Liability in the Republic of Poland

The article analyzes the experience of legal regulation of judicial disciplinary liability of Republic of Poland. The grounds for disciplinary action, the procedure for disciplinary proceedings, the types of disciplinary sanctions are specifically considered.

Keywords: disciplinary liability, disciplinary proceedings, disciplinary sanctions, judicial ethics.

Продовжуючи серію публікацій про зарубіжний досвід правового регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [1, с. 160-167; 2, с.14-20], розглянемо досвід Польської Республіки.

Підстави дисциплінарної відповідальності

Підстави дисциплінарної відповідальності суддів загальних судів визначені у польському законодавстві досить загально – це вчинення дій, що порочать посаду, та грубе порушення юридичних норм

[3, с. 88; 4]. Судді ж Конституційного трибуналу, що є органом судової влади, який оцінює нормативно-правові акти та міжнародні договори на предмет їх відповідності Конституції Республіки Польща, притягаються до дисциплінарної відповідальності за порушення положень закону, вчинення дій, несумісних з достоїнством посади, або за неетичну поведінку, яка підриває впевненість в особі судді (ст. 8 Закону Польської Республіки «Про Конституційний трибунал» [5]).

Польський суддя несе дисциплінарну відповідальність не лише в разі вчинення дисциплінарного проступку на посаді судді, але й за свою поведінку до того, як набув цього статусу

Принагідно зазначимо, що таке загальне визначення підстав для дисциплінарної відповідальності судді (відсутність чіткого переліку) до певної міри відповідає підходам Консультативної ради європейських суддів (КРЕС). Так, у пункті 63 Висновку № 3 (2002) КРЕС від 19.11.2002 до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності вказується, що КРЕС не вважає за необхідне чи можливе визначити перелік правопорушень, що можуть бути підставою для дисциплінарної відповідальності. У КРЕС вважають, що сутність дисциплінарного розгляду полягає у притягненні до відповідальності за поведінку, яка у своїй основі суперечить тій, що очікується від представника професії.

Натомість українські науковці підкреслюють наявність проблеми визначення поняття дисциплінарних проступків суддів та позитивно оцінюють наявність порівняно великої кількості складів дисциплінарних проступків [6, с. 7; 7, с. 5].

Першою і цікавою особливістю правозастосовної

практики Польщі у зазначеній сфері є те, що польський суддя несе дисциплінарну відповідальність не лише в разі вчинення дисциплінарного проступку на посаді судді, але й за свою поведінку до того, як набув цього статусу. Зокрема, за неналежне виконання свого обов'язку як державного службовця або в разі, якщо виявилось, що суддя недостойний обіймати свою посаду (параграф 2 ст. 107 Закону Польської Республіки «Про організацію загальних судів» [8]).

Дисциплінарні стягнення

Законом Польської Республіки «Про організацію загальних судів» передбачено такі види дисциплінарних стягнень (ст. 109):

- дисциплінарне зауваження;
- догана;
- усунення від виконання службових функцій;
- переміщення на інше місце служби;
- звільнення з посади.

У разі притягнення до дисциплінарної відповідальності з накладенням стягнень у вигляді усунення від виконання службових функцій чи переміщення на інше місце служби суддя на п'ять років позбавляється права на підвищення по службі, обіймати адміністративні посади в суді, розглядати справи у дисциплінарному суді.

Польський законодавець прямо передбачив, що особа, яка була звільнена з посади судді за дисциплінарний проступок, ніколи більше не зможе стати суддею. В українському законодавстві такої прямої вказівки немає, хоча звільнення судді з посади у зв'язку із вчиненням ним певного проступку може розцінюватися як невідповідність кандидата на посаду судді високим особистим і моральним якостям судді, що встановлюється при проведенні добору [9].

Крім того, польським законодавством передбачається, що у разі якщо дисциплінарний проступок є досить незначним, дисциплінарний суд може прийняти рішення не накладати дисциплінарне стягнення.

До суддів Конституційного трибуналу застосовуються лише три види дисциплінарних стягнень:

- попередження;
- догана;
- звільнення з посади судді Конституційного трибуналу.

У разі прийняття дисциплінарним судом рішення про звільнення з посади судді Конституційного трибуналу таке рішення підлягає затвердженню Загальними Зборами Конституційного трибуналу (ст. 11 Закону «Про Конституційний трибунал»).

Дисциплінарне провадження щодо судді не може бути ініційоване після того, як з дня вчинення правопорушення минуло три роки. Крім того, дисциплінарне стягнення може бути накладено

лише протягом п'яти років з часу вчинення дисциплінарного проступку. Якщо дисциплінарна справа не буде закрита до закінчення трирічного терміну, дисциплінарний суд виносить рішення про факт дисциплінарного проступку та припиняє провадження.

Українське законодавство передбачає значно коротші часові обмеження. Так, відповідно до частини четвертої ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше шести місяців із дня відкриття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України провадження в дисциплінарній справі, але не пізніше року з дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці.

Дисциплінарні органи

У Республіці Польща дисциплінарними судами для суддів загальних судів є:

- у першій інстанції – апеляційні суди;
- у другій інстанції – Верховний суд.

У разі якщо справа стосується судді першої інстанції, її розглядає відповідний апеляційний суд. Якщо ж у вчиненні дисциплінарного проступку підозрюється суддя апеляційного суду, то справа розглядається іншим апеляційним судом, визначеним головою Верховного суду.

Дисциплінарний суд слухає справу у складі трьох суддів. До складу суду не можуть входити голова суду та його заступники, а також дисциплінарний комісар. Дисциплінарний суд обирається із суддів відповідного суду, але при цьому один із них повинен бути суддею, який спеціалізується на кримінальних справах.

Слухання дисциплінарної справи щодо суддів загальних судів першої інстанції може проводитися у регіональному суді, якщо це не суперечить інтересам судді, щодо якого слухається справа.

Ключовим суб'єктом дисциплінарного провадження щодо судді є дисциплінарний комісар – суддя, що обирається на чотири роки Національною Радою суддів з-поміж кандидатів, представлених загальними зборами відповідних апеляційних судів, і працює в Національній Раді суддів. Дисциплінарний комісар є суб'єктом, який вирішує питання про відкриття дисциплінарного провадження щодо судді.

За своїм статусом дисциплінарний комісар є стороною обвинувачення у дисциплінарному суді щодо суддів апеляційних судів, голів та заступників голів регіональних судів. У всіх інших випадках стороною обвинувачення представляє помічник дисциплінарного комісара. Помічники дисциплінарного комісара обираються з числа суддів керівництвом відповідного апеляційного чи регіонального суду на два роки.

Дисциплінарні справи щодо суддів Конституцій-

ного трибуналу розглядаються суддями Конституційного трибуналу. При цьому на рівні першої інстанції справа розглядається складом з п'яти суддів, а на рівні другої інстанції – складом з усіх суддів Трибуналу. Судді, які засідають у складі дисциплінарного суду, і особа, яка висуває дисциплінарні обвинувачення, визначаються Загальними Зборами суддів Конституційного трибуналу шляхом жеребкування (ст. 9 Закону Польської Республіки «Про Конституційний трибунал»).

Дисциплінарним судом у дисциплінарних справах щодо суддів адміністративних судів є Вищий Адміністративний Суд. Дисциплінарним обвинувачем у цих справах є Дисциплінарний обвинувач Вищого Адміністративного Суду (ст. 9 Закону Польської Республіки «Про систему адміністративних судів» від 25.07.2002 [10]).

Як бачимо, справи про дисциплінарні проступки суддів слухаються фактично представниками суддівського корпусу.

Право звернення до дисциплінарного комісара з питань притягнення судді до дисциплінарної відповідальності мають: Міністр юстиції, перший голова Верховного суду, голови апеляційних та окружних судів, керівні органи апеляційних та окружних судів, національна рада судівництва

Дисциплінарне провадження щодо суддів загальних судів

Якщо дисциплінарний комісар виявляє обставини, що можуть стати підставою для дисциплінарної відповідальності судді, він відкриває провадження і направляє судді письмове обвинувачення.

Право звернення до дисциплінарного комісара з питань притягнення судді до дисциплінарної відповідальності мають: Міністр юстиції, перший голова Верховного суду, голови апеляційних та окружних судів, керівні органи апеляційних та окружних су-

дів, національна рада судівництва. Крім того, дисциплінарний комісар має право ініціювати дисциплінарне провадження самостійно [11, с.89].

Фізичні чи юридичні особи, яким стало відомо про дисциплінарний проступок, не можуть самостійно звертатися до дисциплінарного комісара, тобто існує своєрідний «правовий фільтр».

Крім того, з періодичністю один раз на два роки у судах проводиться так звана візитація. Вона передбачає перевірку рішень, ухвалених суддями, котру проводить суддя-візитатор, як правило, представник вищого суду з великим досвідом розгляду певної категорії справ. Перевіряючий складає акт, в якому відображаються всі виявлені в процесі візитації недоліки в роботі кожного судді. За результатами такої перевірки суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності [12].

Фізичні чи юридичні особи, яким стало відомо про дисциплінарний проступок, не можуть самостійно звертатися до дисциплінарного комісара, тобто існує своєрідний «правовий фільтр»

Якщо справа стосується судді апеляційного чи регіонального суду, комісар одночасно з ініціюванням дисциплінарного провадження направляє запит до голови Верховного суду для визначення, яким дисциплінарним судом буде розглядатися справа. Рішення приймається протягом семи днів.

Протягом чотирнадцяти днів після вручення обвинувачення суддя може давати пояснення щодо дисциплінарної справи і надавати докази. Після того як цей строк спливе, дисциплінарний комісар звертається до відповідного дисциплінарного суду з вимогою щодо розгляду дисциплінарної справи.

Голова дисциплінарного суду визначає дату і час розгляду справи. Розгляд має відбуватися не пізніше як через місяць після подання вимоги дисциплінар-

ним комісаром. Для порівняння: в Україні дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше шести місяців із дня відкриття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України провадження в дисциплінарній справі (ч. 4 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

У разі ж, якщо дисциплінарний комісар не знайде підстав для відкриття дисциплінарного провадження, він відмовляє у його відкритті, а орган, що ініціював питання, у семиденний строк може оскаржити таке рішення комісара до відповідного дисциплінарного суду. Скарга розглядається протягом чотирнадцяти днів.

По суті дисциплінарна справа розглядається відповідним дисциплінарним судом. Таким чином, у Польській Республіці діє розмежування повноважень суб'єкта, що вирішує питання про відкриття провадження у дисциплінарній справі, та суб'єкта, який безпосередньо розглядає справу.

Як правило, слухання дисциплінарних справ щодо суддів є відкритим. Проте у випадках, якщо це зумовлено вимогами моралі, державної безпеки і публічного порядку, або у разі необхідності захисту приватного життя учасників, засідання може бути закритим.

У будь-якому разі рішення дисциплінарного суду має бути публічним.

Якщо під час розгляду справи будуть виявлені інші дисциплінарні правопорушення, суд може винести рішення і щодо них, але лише за згоди дисциплінарного комісара та обвинувачуваного судді. У разі якщо такої згоди не буде, дисциплінарний комісар розпочинає нове дисциплінарне провадження щодо такого проступку.

Якщо повноваження судді закінчаться протягом розгляду дисциплінарної справи, її розгляд продовжується. Коли ж суддя, термін повноважень якого завершився, розпочинає роботу на державній службі, зокрема у головній прокуратурі державної скарбниці (General Public Prosecutor of the State Treasury), адвокатом, юрисконсультом або нотаріусом, рішення суду у дисциплінарній справі направляється вищому органу, якому підпорядковується структура, в якій отримав посаду такий колишній суддя.

У випадках, якщо дисциплінарний проступок має також ознаки злочину, дисциплінарний суд слухає справу *ex officio* з можливістю надання дозволу на притягнення судді до кримінальної відповідальності.

Після закриття кримінального провадження щодо судді суд чи державний обвинувач надсилає матеріали справи відповідному дисциплінарному комісару.

Якщо був винесений обвинувальний вирок, що є підставою для звільнення судді, дисциплінарний суд повідомляє про це Міністра юстиції, який приймає рішення про звільнення судді, навіть якщо за

результатами дисциплінарного провадження до судді вже було застосовано більш м'яке стягнення.

Голова дисциплінарного суду направляє рішення суду до Національної Ради суддів, Міністру юстиції та голові суду, в якому працює суддя, та до ради цього суду.

Рішення дисциплінарного суду про переведення судді до іншого суду чи про звільнення його з посади виконується Міністром юстиції, рішення про усунення від виконання функцій виконується головами регіонального та апеляційного судів.

Процесуальні питання здійснення дисциплінарного провадження щодо судді, котрі не врегульовані законом про судоустрій, вирішуються за кримінальним процесуальним кодексом.

Право на апеляційне оскарження рішення дисциплінарного суду мають: суддя, дисциплінарний комісар, Національна Рада суддів (National Council of the Judiciary) та Міністр юстиції. Апеляційна скарга може бути подана до дисциплінарного суду вищої інстанції протягом двох місяців з дня винесення рішення.

Рішення дисциплінарного суду вищої інстанції не може бути оскаржене в касаційному порядку.

Тимчасове усунення судді від виконання посадових обов'язків як «запобіжний захід»

Дисциплінарний суд може тимчасово усувати суддю від виконання ним своїх обов'язків, якщо стосовно нього відкрито дисциплінарне провадження.

Якщо суддя затриманий на вчиненні умисного правопорушення або за типом правопорушення авторитет суду чи інтереси служби вимагають негайного усунення судді від виконання ним своїх обов'язків, голова суду чи Міністр юстиції можуть видати наказ про негайне усунення особи від виконання службових обов'язків до винесення рішення дисциплінарним судом, але не більше ніж на один місяць.

Якщо ж таким суддею є голова суду, відповідний наказ видається Міністром юстиції.

Голова суду чи Міністр юстиції повідомляють дисциплінарний суд про виданий наказ протягом трьох днів, а суд негайно, але не пізніше ніж у термін, на який суддю усунули від виконання посадових обов'язків, виносить ухвалу про усунення судді від виконання службових обов'язків або скасовує вказаний наказ.

Відсторонення від виконання службових обов'язків припиняється із часу закриття дисциплінарного провадження.

Якщо дисциплінарний суд виносить резолюцію, якою суддю дозволяється притягнути до кримінальної відповідальності, суддя усувається від виконання своїх службових обов'язків *ex officio*. Як наслідок, дисциплінарний суд зменшує його заробітну плату на 25-50 відсотків на період усунення.

У разі якщо дисциплінарне провадження буде припинено або суддя буде виправданим, йому виплачуються неотримані суми заробітної плати.

Право на апеляційне оскарження рішення дисциплінарного суду мають: суддя, дисциплінарний комісар, Національна Рада суддів та Міністр юстиції

Відновлення дисциплінарного провадження

Рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності долучається до його особової справи. Через п'ять років рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності вилучається зі справи за дорученням Міністра юстиції, якщо в цей період щодо нього не було винесено іншого обвинувального рішення. Якщо таке рішення все ж таки виносилось, то можливе лише одночасне вилучення усіх обвинувальних рішень.

Дисциплінарне провадження щодо судді може бути відновлене з ініціативи Національної Ради суддів, голови Верховного суду, Міністра юстиції.

Дисциплінарне провадження не на користь обвинувачуваного може бути відновлено, якщо воно було припинено; якщо рішення винесено в результаті порушень або якщо протягом п'яти років від моменту припинення провадження чи винесення рішення знайдено нові обставини чи докази, які можуть стати підставою для обвинувального рішення чи для призначення більш суворого покарання.

Дисциплінарне провадження на користь обвинуваченого може бути відновлено після смерті судді, якщо виявлено нові обставини чи докази, які можуть бути підставою для виправдання чи призначення менш тяжкого покарання.

У разі смерті судді, який притягався до дисциплінарної відповідальності, клопотання про відновлення провадження може бути заявлено чоловіком або дружиною судді, прямими родичами, повно рідними братами та сестрами, усиновлювачами, усиновленими та дисциплінарним комісаром.

Висновки

Розглянувши досвід правового регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності у Польській Республіці, можна зробити такі висновки.

У Польській Республіці дисциплінарні справи щодо суддів різних юрисдикцій розглядаються різними органами, окрім того, відрізняються навіть підстави дисциплінарної відповідальності, що в українських реаліях не забезпечило б єдності дисциплінарної практики.

Також можемо спостерігати розмежування повноважень суб'єктів, що мають право відкривати дисциплінарне провадження, та суб'єктів, які розглядають дисциплінарну справу.

Привертає увагу норма законодавства, що стосується строку давності притягнення судді до відповідальності. У Польській Республіці він становить три роки від вчинення правопорушення, що порівняно з українським правовим регулюванням є більш виправданим.

Для дисциплінарного провадження щодо суддів загальних судів чітко визначений процес розгляду дисциплінарної справи. Зокрема, процесуальні питання, що прямо не врегульовані законодавчими актами, вирішуються за кримінально-процесуальним законом, а отже, розгляд дисциплінарної справи має квазісудовий характер, на позитивах якого неодноразово наголошували науковці [13, с.10].

Позитивним досвідом вважаємо:

- встановлення прямої вказівки закону щодо обмеження можливості займати посаду судді особою, яка вже була звільнена з посади судді;
- вирішення на законодавчому рівні питання щодо продовження розгляду дисциплінарної справи і після закінчення у судді повноважень.

Подальшої правової оцінки потребують інститути візитації та тимчасового усунення судді від виконання службових обов'язків на час розгляду дисциплінарної справи, а також інститут відновлення дисциплінарного провадження.

Список використаних джерел:

1. Самофал М. М., Іщенко О. П. Особливості правового регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Литовській республіці / М. М. Самофал, О. П. Іщенко // Слово Національної школи суддів України. – № 1 (2). – 2013. – С.160-167.
2. Самофал М. М., Іщенко О. П. Досвід притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Республіці Словенія / М. М. Самофал, О. П. Іщенко // Науково-практичний юридичний журнал «Судова практика». – № 3-4. – 2013. – С.14-20.
3. Додаток до Висновку № 3 (2002) КРЕС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19.11.2002 // Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с.
4. Организация и характер деятельности органов судейского сообщества зарубежных стран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://korsakovskiy.sah.sudrf.ru/modules.php?name=sud_community&id=22.
5. Закон Польської Республіки «Про Конституційний трибунал» від 01 серпня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/archives/933>.
6. Мельник М. Узагальнення дисциплінарної практики щодо суддів як джерело вдосконалення законодавства / Мельник М. // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 1. – С. 4-7.
7. Мельник М. Досвід урегулювання дисциплінарної відповідальності суддів у Португалії та шляхи його використання в Україні / М. Мельник // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2012 – № 2. – С. 4-7.
8. Law on Common Courts Organisation : Act of 27 July 2001 [Електронний ресурс]. – Dz. U. /Journal of Laws/ of 12 September 2001. – No 98. – Item 1070. – Режим доступу: <http://www.krs.pl/main2.php?node=act&mnu=16&lng=2>.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 12.06.2013 № 4-рп/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=205399>.
10. Закон Польської Республіки «Про систему адміністративних судів» від 25 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/archives/881>.
11. Висновок № 3 (2002) КРЕС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19.11.2002 // Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с.
12. Николаенко А. Почему поляки доверяют своим судам? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodnapravda.org/publication/203-pochemu-polyaki-doverayut-svoim-sudam.html/>.
13. Марочкін І. Дисциплінарна відповідальність суддів в аспекті єдності їх статусу / І. Марочкін // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 1. – С. 8-13.

Олена Овчаренко,
асистент кафедри організації
судових та правоохоронних
органів Національного
університету «Юридична
академія України імені
Ярослава Мудрого»,
кандидат юридичних наук,
м. Харків

Роль суддівської етики в регламентації професійної діяльності судді: питання теорії і практики

УДК 347.962

У статті аналізується проблема етичних стандартів суддівської діяльності. Вивчені міжнародно-правові акти, які регламентують питання суддівської етики, зарубіжний досвід у цій сфері. Розглянуто положення Кодексу суддівської етики, схваленого XI з'їздом суддів 22 лютого 2013 року. Узагальнено та проаналізовано механізм притягнення судді до відповідальності за порушення морально-етичних принципів поведінки за чинним законодавством.

Ключові слова: суддя, Кодекс суддівської етики, присяга судді, відповідальність судді.

Овчаренко Е. Роль судейской этики в регламентации профессиональной деятельности судьи: вопросы теории и практики

В статье анализируется проблема этических стандартов судейской деятельности. Изучены международно-правовые акты, регламентирующие вопросы судейской этики, зарубежный опыт в этой сфере. Рассмотрены положения Кодекса судейской этики, утвержденного XI съездом судей 22 февраля

Питання обов'язковості етичних засад для служителів Феміди викликає жваву дискусію в науковій юридичній літературі. Так, німецький теоретик Р. Циппеліус стверджує, що норми етики слід розглядати поза правовим контекстом, тобто їх можна вважати со-

2013 года. Обобщен и проанализирован механизм привлечения судьи к ответственности за нарушение морально-этических принципов поведения по действующему законодательству.

Ключевые слова: судья, Кодекс судейской этики, присяга судьи, ответственность судьи.

Ovcharenko O. Role of Judicial Ethics in Regulation of Judicial Profession Standards: Theoretical and Practical Aspects

The author analyzes ethical standards of judicial profession. International legal acts regulating the issues of judicial ethics and relevant international experience are reviewed. Provisions of the Code of Judicial Ethics, approved by the XIth Congress of Judges on February 22, 2013. The mechanism of subjecting judges to responsibility for violation of moral and ethical principles of judicial conduct are studied.

Key words: judge, Code of Judicial Ethics, judicial oath, judicial liability.

ціальними регуляторами, які не мають юридичного значення, а отже не володіють імперативною силою [1, с. 17]. Ця позиція відтворена і в рекомендаційних міжнародно-правових актах. Зокрема, у параграфі 6 Висновків першої експертної комісії Міжнародної

асоціації суддів, що стосуються правил етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання (2004 р.), підкреслюється необхідність не плутати етичні питання із питаннями дисципліни [2, с. 74].

Водночас серед учених-юристів поширена думка, що етичні стандарти поведінки суддів є важливим інструментом забезпечення підзвітності й добросовісності суддівського корпусу. У параграфі 5 Висновків зазначається, що етичні принципи існують для того, щоб постать судді була поза будь-якими підозрами, а також аби заохотити суддю прагнути найвищих стандартів. Як справедливо зазначає з цього приводу російська дослідниця Т. М. Нешатаєва, створення етичних стандартів поведінки суддів активує внутрішні механізми саморегулювання і самоконтролю кожного судді, що зумовлює необхідність їх розробки суддівським співтовариством (судовими радами, асоціаціями суддів тощо) без будь-якої участі органів законодавчої влади [3, с. 259].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року (далі – Закон) закріплює, що питання етики суддів визначаються Кодексом суддівської етики, затвердженим з'їздом суддів України (ст. 56) [4]. Цей документ, ухвалений XI з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року (далі – Кодекс), містить низку рекомендацій суддям у період перебування на посаді щодо належної поведінки – як службової, так і поза-службової [5].

Важливою нормою вказаного Закону є обов'язок судді дотримуватися присяги, текст якої містить насамперед стандарт діяльності судді з відправлення правосуддя відповідно до принципів справедливості, законності й верховенства права. Водночас присяга містить чітку вимогу: суддя має дотримуватися морально-етичних принципів поведінки, яка включає заборону вчинення дій, що порочать звання судді та принижують авторитет судової влади (статті 54, 55 Закону) [4]. Тлумачення наведених законодавчих приписів неможливе без звернення до загально-визнаних у суспільстві моральних імперативів та нормативних актів (у тому числі міжнародних), які регламентують різноманітні аспекти належної поведінки суддів.

Питання суддівської етики досліджувалися як у вітчизняній науковій юридичній літературі (І. Л. Самсін [6, с. 35-38], В. В. Городовенко [7, с. 164], С. В. Подкопаєв [8, с. 20-25] та ін.), так і в російській (О. С. Кобліков [9], Н. В. Радутна [10], Т. М. Нешатаєва [3, с. 258-313]). Однак судова реформа поступово утверджує нові підходи до нормативної регламентації етичних стандартів суддівської професії. У зв'язку з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» у травні 2010 року посилено відповідальність судді за порушення етичних норм [11]. У новому Кодексі суддівської етики підкреслено, що судді добровільно беруть на себе більш істотні

обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці. Враховуючи конституційні положення про підстави звільнення судді, однією з яких є порушення присяги судді (пп. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України) [12], актуальним є визначення механізму притягнення судді до відповідальності за неетичну діяльність або бездіяльність. Отже, метою нашого дослідження є визначення джерел нормативного закріплення стандартів суддівської етики, а також передумов відповідальності судді за порушення цих стандартів.

Джерела закріплення стандартів суддівської етики

Професійна етика судді базується насамперед на визнаних у суспільстві нормах моралі. Остання набула законодавчого визначення як система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [13]. Норми суспільної моралі діють у тих ситуаціях, коли правові приписи не встановлюють для суддів конкретних правил поведінки, що відповідає кращим суспільним уявленням про судову владу та її носіїв. Як справедливо наголошує Л. С. Халдєєв, займатися суддівською діяльністю може лише людина, яка усвідомлює свій громадський і професійний обов'язок, виконує його за велінням совісті, виявляючи при цьому глибоку повагу до закону, нетерпимість до правового нігілізму в будь-яких його проявах, правдолюбство і повагу до людини, її честі й гідності, наполегливе прагнення до пошуків і досягнення істини [14, с. 234]. Тільки за таких умов утверджуватиметься авторитет суду в суспільстві.

Важливим джерелом стандартів суддівської етики є чинне законодавство. Так, Закон України «Про правила етичної поведінки» від 17 травня 2012 року визначає керівні норми поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання ними службових повноважень та порядок притягнення їх до відповідальності за порушення таких норм. Дія цього закону поширюється на всіх професійних суддів, народних засідателів і присяжних, а також членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ), членів Вищої ради юстиції (далі – ВРЮ) та службових осіб секретаріатів цих органів. Визначені законом правила етичної поведінки є правовою основою для кодексів чи стандартів поведінки, а їх порушення тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та матеріальну відповідальність з урахуванням особливостей правового статусу таких осіб, визначених Конституцією і законами України. Серед завдань носіїв влади, визначених вказаним нормативним актом –

всіляке сприяння зміцненню довіри громадян до влади, утвердження її чесності, неупередженості та ефективності [15].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) визначив такі обов'язки суддів у службовій сфері: (а) своєчасно, справедливо й безсторонньо розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; (б) додержуватися правил суддівської етики; (в) виявляти повагу до учасників процесу; (г) дотримуватися присяги судді; (д) не розголошувати відомостей, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання; (е) виконувати вимоги та додержуватися обмежень, установлених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»; (є) подавати щороку до 1 квітня за місцем роботи декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом; (ж) проходити регулярну професійну підготовку в Національній школі суддів України (для судді, призначеного на посаду вперше – щорічну; для судді, який обіймає посаду судді безстроково – раз у 3 роки) (ст. 54) [4]. Визначені Законом суддівські обов'язки мають своє відображення в процесуальному законодавстві, антикорупційних актах, інших приписах законодавства про судоустрій, а також міжнародно-правових стандартах, інкорпорованих у національне право, зокрема Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року [16]. Дотримання перелічених настанов є не лише посадовим, а й моральним обов'язком судді.

Спеціальні норми, які встановлюють корпоративні правила суддівської етики, містяться у національних та міжнародно-правових актах. У США та низці країн Європи етичні засади судової діяльності розробляються і затверджуються органами суддівського співтовариства. Приміром, у США діє модельний Кодекс поведінки суддів, ухвалений Суддівською конференцією США у 2007 році. Положення цього документа є орієнтиром для ухвалення кодексів поведінки суддів в окремих штатах. У країнах континентального права основні аспекти поведінки суддів регламентуються переважно на законодавчому рівні (ФРН, Франція, Австрія, Бельгія, Фінляндія, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Португалія), а кодекси суддівської етики ухвалені лише в окремих країнах (Естонія, Литва, Італія, Словенія) [3, с. 260-313; 17, с. 75-109].

У пострадянських країнах питанням суддівської етики традиційно приділяється значна увага. Це пов'язано як із необхідністю функціонування належного судочинства, так і з підвищеною увагою суспільства до питань забезпечення суддівської незалежності в умовах становлення правової державності.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Кодексу суддівської етики Російської Федерації від 19 грудня 2012 року дотримання його положень має бути внутрішнім переконан-

ням судді, правилом його життя, сприяти зміцненню довіри суспільства до судової системи, її впевненості в тому, що правосуддя здійснюється компетентно, незалежно, неупереджено та справедливо. Відповідно до ч. 3 ст. 2 цього документа в тих випадках, якщо які-небудь питання суддівської етики не врегульовані Кодексом, суддя повинен дотримуватися загальноприйнятих принципів морально-етичної поведінки в суспільстві, а також міжнародних стандартів у сфері правосуддя та поведінки суддів [18].

Принцип незалежності судової влади вимагає справедливого розгляду справ, дотримання прав учасників судового розгляду і належної поведінки з боку суддів

Міжнародно-правова регламентація правил суддівської етики

Джерела закріплення етичних стандартів суддівської діяльності на міжнародному рівні можна поділити на декілька груп. Перша з них – це міжнародні угоди універсального або регіонального характеру, що регламентують загальновизнані критерії належного судочинства. Особливістю таких документів є те, що вони не наводять вичерпних правил етичної поведінки, а містять деякі критерії оцінки виконання суддями своїх посадових обов'язків, однак норми цих актів є підґрунтям для розробки і ухвалення національних етичних приписів.

Важливим орієнтиром у професійній діяльності суддів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Вона є частиною національного законодавства більшості країн Європи, зокрема й України. В Конвенції йдеться про такі обов'язки суддів: (а) дотримання принципу публічності та прозорості судового процесу; надання доступу до судових засідань представникам ЗМІ, враховуючи при цьому права учасників процесу (ст. 6, ст. 10); (б) забезпечення справедливого, незалежного,

об'єктивного і всебічного розгляду справи в розумні строки (ст. 6); (в) уникнення будь-яких форм дискримінації в судовому процесі (ст. 14) [16].

Основні принципи незалежності судових органів, що схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН у 1985 році, не містять приписів, безпосередньо присвячених суддівській етиці, однак вказують на те, що принцип незалежності судової влади вимагає справедливого розгляду справ, дотримання прав учасників судового розгляду і належної поведінки з боку суддів [19, с. 168-170].

Другу групу міжнародно-правових актів, які регламентують етику суддів, становлять документи, ухвалені міжнародними та європейськими органами суддівського співтовариства. Належачи до так званих норм міжнародного «м'якого права», ці приписи мають рекомендаційний характер і акумулюють узагальнені національні норми суддівської етики. Окрім того, деякі з них можуть служити критеріями оцінки дій українських суддів з точки зору загальноприйнятих моральних настанов.

Досить детально порушення етичних норм випи-сані у Бангалорських принципах поведінки суддів, схвалених резолюцією № 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. У п. 4 цього документа зазначається, що дотримання етичних норм, демонстрація їх дотримання є невід'ємною частиною діяльності суддів [2, с. 28-34]. Як справедливо відзначає Т. М. Нешатаєва, в Бангалорських принципах уперше на міжнародному рівні зроблено акцент на активній ролі суддів в розробці та дотриманні належних стандартів поведінки і виконання професійних функцій, а не на інституційних гарантіях незалежності судової влади. Про успіх цього документа, на думку вченої, свідчить його активне застосування національними і міжнародними судами [3, с. 266].

Окремі положення, які безпосередньо стосуються суддівської етики, мають такі документи, як Загальна (універсальна) хартія судді, схвалена Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у 1999 році (ст. 6,7) [2, с. 35-38], Рекомендація Комітету Міністрів РЄ № R (94)12 «Щодо суддів: незалежність, дієвість і обов'язки» 2010 року (ст. 59-65, ст. 72,73)[20], Європейська хартія про закон «Про статус суддів» 1998 року (п.1.5, розділ 1) [21], висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів РЄ про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, етичні норми, несумісну з посадою поведінку та неупередженість, 2002 року [2, с. 130-147].

Обов'язки суддів, що впливають із норм суддівської етики: міжнародні стандарти та національне законодавство

Аналіз змісту наведених вище міжнародно-правових актів та національного законодавства, яке регламентує питання суддівської етики, дозволяє

провести класифікацію відповідних етичних засад. Безумовно, найбільшу групу приписів складають *етичні стандарти службової діяльності судді*. Серед них передусім слід виділити обов'язки судді, пов'язані з відправленням правосуддя. Так, в усіх міжнародних актах, а також Кодексі суддівської етики встановлено, що суддя при розгляді й вирішенні справ повинен діяти *незалежно та неупереджено*. Це має проявлятися у ретельному вивченні усіх обставин справи, у побудові відносин з адвокатами та іншими учасниками судового розгляду, які ґрунтуються на недопущенні проявів явної прихильності або упередженості, ввічливому та тактовному ставленні. Заборона судді вступати у позапроцесуальні взаємовідносини з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу також спрямована на забезпечення незалежного й безстороннього розгляду справи. Суддя мусить уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень.

Найбільш важливим правилом позаслужбової поведінки судді є те, що він повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності

Він також має діяти згідно з принципами *законності й верховенства права*, послідовно дотримуючись положень чинного законодавства. Суддя не вправі проявляти неповагу до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та не дозволяти цього іншим.

Важливим блоком етичних обов'язків судді є дотримання принципу *гласності й відкритості судового розгляду*. Так, суддя має надавати у встановленому законом порядку представникам засобів масової інформації можливість отримувати інформацію, не

допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя. Суддя має утримуватися від публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя також не вправі розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи [3, с. 28-34; 5].

У контексті аналізу етичних засад службової діяльності судді можна навести приклад із практики американського правосуддя. Так, на початку 2013 року у штаті Індіана (США) 52-річна суддя Лайза Трейлор-Вольф була звинувачена в порушенні професійної етики. Підставою для таких заяв став зв'язок судді із 26-річним Скоттом Умплеру, засудженим за вчинення серії тяжких злочинів, у тому числі крадіжки і пограбування. Суддя, яка поєднувала свою посаду із адвокатською практикою, здійснювала захист цього чоловіка, під час чого у них зав'язалися особисті стосунки. За «тюремний петинг» судді було пред'явлено одразу чотири пункти звинувачень у порушенні професійної етики: секс адвоката з клієнтом, особиста зацікавленість у його долі, підрив довіри до правосуддя і негідна для судді поведінка. Долю Л. Тейлор-Вольф вирішуватиме Верховний суд штату Індіана, однак за американським законодавством найбільш вірогідним рішенням буде позбавлення судді посади [22].

Друга група етичних стандартів – це *правила, що регламентують позаслужбову поведінку судді*. Відповідно до Кодексу суддівської етики 2013 року суддя зобов'язаний докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законслухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною (ст. 3). Варто зауважити, що таке широке формулювання встановлює досить високі стандарти позаслужбової поведінки судді, що вимагає від нього дотримання основних моральних імперативів, поширених у суспільстві.

Розділ III Кодексу (ст. 16-20) містить більш конкретні правила позаслужбової поведінки судді. Зокрема встановлено, що суддя:

(а) не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої;

(б) має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді;

(в) повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути

обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї;

(г) повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень;

(д) участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

Найбільш важливим, на нашу думку, правилом позаслужбової поведінки судді є те, що він повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності (ст. 16 Кодексу) [5]. У Бангалорських принципах поведінки суддів також підкреслюється, що суддя не має права використовувати чи дозволяти використовувати авторитет займаної посади для досягнення особистих інтересів, членів своєї сім'ї чи інших осіб. Суддя не повинен діяти чи дозволяти іншим діяти таким чином, щоб можна було зробити висновок, що будь-хто неналежно впливає на здійснення суддею його повноважень (п. 4.9) [3, с. 28-34].

Цікавий прецедент, пов'язаний із позаслужбовою поведінкою судді, стався у Російській Федерації. Так, у грудні 2012 року голова Бердського міського суду Новосибірської області В. Верховський був затриманий за керування автомобілем у нетверезому стані. Під час затримання інспекторами ДІБДР суддя чинив опір і відмовився пройти медичний огляд. На початку 2013 року В. Верховського притягнули до адміністративної відповідальності й позбавили статусу судді [23]. Безумовно, цей приклад є яскравою ілюстрацією того, що у повсякденному житті суддя повинен не забувати про свій високий статус і дотримуватися законів нарівні з іншими громадянами.

Третю групу етичних стандартів суддівської професії становлять *обмеження, пов'язані з виконанням посадових функцій*. Згідно з п. 4.2 Бангалорських принципів поведінки суддів постійна суспільна увага спонукає суддю до певних обмежень, й незважаючи на те, що пересічному громадянину вони могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче [3, с. 28-34].

Насамперед це обмеження, пов'язані з реалізацією права на свободу слова та віросповідання. Згідно з п. 4.6 наведених вище Принципів судді, як і будь-якому громадянину, гарантується право вільного вираження думок, віросповідання, участі в зібраннях та асоціаціях. Однак у процесі реалізації таких прав суддя завжди турбується про підтримку високого статусу посади судді і не допускає дій, що несумісні з неупередженістю і незалежністю судових органів. Вказане обмеження зафіксовано у чинному законодавстві, а також діє у практиці Європейського суду з прав людини. Відповідно до ст. 10 Кодексу суддівської

етики суддя має утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя [5].

Практика Європейського суду з прав людини має досить яскравий прецедент, пов'язаний із несумісністю суддівських функцій із проявами релігійної діяльності. У лютому 1999 року суд виніс ухвалу щодо неприйнятності скарги Г. Піткевич проти Російської Федерації, в якій экс-суддя оскаржувала звільнення її з посади судді районного суду міста Ноябрьськ Ямало-Ненецького автономного округу Російської Федерації. Підставою для такого рішення стало те, що Г. Піткевич активно проявляла свої релігійні переконання, виконуючи службові обов'язки. Зокрема, суддя молилася під час судових засідань, агітувала співробітників суду вступити до церкви, парафіяною якої вона була, проводила бесіди на релігійні теми з учасниками судового провадження тощо.

Вивчивши усі скарги громадян та інші обставини діяльності Г. Піткевич на посаді судді, регіональна кваліфікаційна колегія суддів у лютому 1998 року ухвалила рішення про звільнення її з посади. Як було зазначено у судовому рішенні, Г. Піткевич «завдала суттєвої шкоди репутації судді та спотворила авторитет цієї професії», що й стало причиною її звільнення. Справа пройшла всі судові інстанції в Російській Федерації, після цього экс-суддя подала заяву до Європейського суду з прав людини.

Європейський суд з прав людини встановив, що Г. Піткевич звільнено відповідно до чинного законодавства Російської Федерації. Суд підкреслив, що обмеження, передбачені російським законодавством, відповідають цілям, згідно з якими права на свободу віросповідання і свободу слова можуть лімітуватися в контексті Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вони були визнані «необхідними в демократичному суспільстві». Суд дійшов висновку, що скарга Г. Піткевич щодо порушення її прав на свободу віросповідання і свободу слова є недостатньо обґрунтованою. Висловлювання суддею думки з питання моральності сторони в судовому розгляді може свідчити про його упередженість, якщо тільки така думка не була необхідною для вирішення справи і обґрунтування винесеного судового рішення [24].

Наступним важливим обмеженням, пов'язаним із професійною діяльністю судді, є його обов'язок дотримуватися антикорупційного законодавства. Відповідно до Бангалорських принципів поведінки суддів, суддя та члени його родини не вправі вимагати чи приймати будь-які подарунки, позики, заповіти чи допомогу в іншій формі, якщо це викликано діями, які суддя скоїв, планує скоїти чи бездіяльністю у зв'язку з виконанням ним своїх посадових обов'язків. За умови відсутності заборон, що містяться в законі, чи інших законних обмежень,

що пов'язані з публічним викриттям, суддя має право приймати відповідні до випадку пам'ятні подарунки, нагороди та привілеї, якщо це зроблено без корисливих намірів і не має на меті якимось чином вплинути на виконання суддею своїх посадових обов'язків (п. 4.14, 4.15) [3, с. 28-34]. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» встановлює аналогічні вимоги і заборони щодо усіх посадових осіб органів державної влади, включаючи суддів (фінансовий контроль, заборона на отримання цінних подарунків, правила уникнення конфлікту інтересів тощо) [25].

Важливими також є правила несумісництва, закріплені в міжнародних рекомендаціях та чинному українському законодавстві. Так, загально визнано, що суддя під час перебування на посаді не вправі займатися іншою оплачуваною діяльністю (за деякими винятками). Відповідна норма закріплена у ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Перебування на посаді судді несумісне з одночасною діяльністю на іншій посаді у будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входить до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках [4].

Порушення норм суддівської етики як підстава відповідальності судді

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, є підставою дисциплінарної відповідальності судді. Це положення дає досить обґрунтовані підстави вважати, що будь-яке грубе порушення норм нового Кодексу суддівської етики матиме наслідком накладення дисциплінарних стягнень на суддю. Однак відповідно до ст. 4 Кодексу порушення встановлених ним правил етичної поведінки не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини. Як справедливо підкреслив з цього приводу Я. Романюк, перший заступник Голови Верховного Суду України, суддя може бути притягнутий до відповідальності у разі, якщо вчинене ним порушення було грубим або систематичним, внаслідок чого було підірвано авторитет правосуддя [26]. Як уже зазначалося вище, порушення морально-етичних принципів поведінки судді є підставою для конституційної відповідальності судді, тобто звільнення його з посади

(пп. 5 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції») [27].

Аналіз наведених положень свідчить, що чинне законодавство чітко не розмежує, які з указаних порушень є підставою для дисциплінарної відповідальності, а які – для звільнення. Отже, може статися подвійне покарання судді. Вирішення цих питань належить до компетенції Вищої ради юстиції (ВРЮ) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ, Комісія). Відповідно до п. 5 ст. 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за наслідками дисциплінарного провадження ВККСУ може прийняти рішення про направлення рекомендації до ВРЮ для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади за наявності для цього підстав. Отже, існує потреба в розмежуванні повноважень указаних органів у цій царині.

Узагальнення практики ВККСУ і ВРЮ свідчить, що порушеннями правил суддівської етики вважається: (а) зловживання алкоголем і систематична поява на робочому місці у нетверезому стані; (б) створення конфліктних ситуацій у колективі; (в) позапроцесуальні контакти (спілкування) зі сторонами у справі, яку розглядає суддя; (г) ведення способу життя, який не відповідає матеріальному становищу судді (тобто здійснення витрат, які явно перевищують задекларовані доходи). Іноді порушення процесуальних норм, а також правил внутрішнього трудового розпорядку суду можуть суперечити етичним стандартам суддівської діяльності. Якщо суддя систематично затримує виготовлення процесуальних документів, грубо поводить з учасниками провадження у справі, порушує процесуальні строки, то такі дії можуть бути підставою для відповідальності судді. Іншим має бути ставлення до порушень етичних норм поза роботою. Якщо, наприклад, суддя з'явився у публічному місці в нетверезому стані в позаробочий час, не порушуючи при цьому прав інших осіб, такі дії, безумовно, не сприятимуть утвердженню авторитету судової влади і є очевидним порушенням суддівської етики. Однак навряд чи за таких умов можна порушувати питання про дисциплінарну відповідальність цього судді.

Світовий досвід свідчить про те, що порушення правил суддівської етики не є безумовною підставою для відповідальності судді. Приміром, у США питання застосування дисциплінарних стягнень вирішується з урахуванням таких чинників, як розумне застосування Кодексу поведінки суддів США, серйозність порушення, умисел судді, вплив неналежної поведінки судді на оточуючих та судову систему. Порушення норм вказаного кодексу може бути підставою для ініціювання дисциплінарного провадження щодо судді [3, с. 291].

Ураховуючи викладене, вважаємо, що порушення Кодексу суддівської етики можуть бути підставою для дисциплінарної або конституційної відповідальності суддів, якщо одночасно мало місце порушення

процесуального законодавства або визначених законом обов'язків судді. ВККСУ та ВРЮ мають оцінювати відповідні дії або бездіяльність суддів, зважаючи на наявність умислу судді та його наслідки. Вихідним критерієм притягнення судді до відповідальності має бути настання в результаті його неетичної поведінки негативних наслідків для забезпечення прав та основоположних свобод осіб, які були учасниками судового провадження. Недотримання суддею етичних норм у позаслужбовій діяльності, якщо це не пов'язано з відправленням правосуддя і не порушує прав і законних інтересів третіх осіб, не може розглядатися як підстава для відповідальності судді.

Досить цікава практика стосовно морально-етичних вимог до кандидатів на посади суддів склалася у ВККСУ. Відповідно до ч. 2 ст. 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» одним із складників кваліфікаційного іспиту є перевірка особистих і моральних якостей кандидата на посаду судді. Підкреслимо, що Комісія при проведенні добору суддів досить прискіпливо ставиться до цього питання, відмовляючи в рекомендації на посаду суддів особам, які, на її думку, не відповідають високим моральним вимогам, якими має володіти суддя. Ці факти Комісія встановлює під час спеціальної перевірки кандидатів.

Приміром, у липні 2012 року ВККСУ відмовила в рекомендації на посаду судді Березовського районного суду Одеської області й виключила з резерву кандидата на посаду судді С. Коренева через те, що його поведінка не відповідає нормам Кодексу суддівської етики. Під час спеціальної перевірки було з'ясовано, що С. Коренев був засуджений за вчинення навмисного злочину проти власності. Вироком апеляційного суду Одеської області від 21.06.2002 він був звільнений від відбування покарання у зв'язку із застосуванням амністії. Виходячи із формальних вимог пункту 3 ст. 88 Кримінального кодексу України С. Коренев не вважається таким, що має судимість. У постанові Вищого адміністративного суду України (ВАСУ) щодо оскарження экс-кандидатом на посаду судді вказаного рішення ВККСУ підкреслено, що «особа, раніше засуджена за вчинення умисного злочину, не може зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду і не може бути прикладом законослухняності». Відмовляючи С. Кореневу в задоволенні позову, ВАСУ визнав правомірною позицію ВККСУ. Суд не взяв до уваги доводи позивача про те, що він був звільнений від відбування покарання у зв'язку із застосуванням амністії, оскільки це не є реабілітуючою підставою [28].

Перспективи розвитку чинного законодавства у сфері суддівської етики

У деяких країнах ЄС та СНД успішно функціонують спеціальні комітети і комісії при органах суддівського

самоврядування, які контролюють дотримання суддями положень суддівської етики і надають обґрунтовані відповіді на запити суддів щодо належної поведінки у складних ситуаціях. Так, відповідно до п. 5 ст. 2 Кодексу суддівської етики Російської Федерації, ухваленого 19 грудня 2012 року, якщо суддя відчуває труднощі у визначенні того, чи буде його поведінка в конкретній ситуації відправлення правосуддя або в позасудовій діяльності відповідати вимогам професійної етики та статусу судді, або якщо суддя не впевнений, як діяти в складній ситуації, щоб зберегти незалежність і безсторонність, він вправі звернутися з відповідним запитом до Комісії Ради суддів Російської Федерації з етики за роз'ясненням, в якому йому не може бути відмовлено [18]. Ця Комісія є постійно діючим робочим органом Ради суддів Російської Федерації. В її складі 14 суддів різних юрисдикцій. Один раз на чотири роки склад Комісії оновлюється разом зі складом Ради суддів Російської Федерації, (діє в період між всеросійськими з'їздами суддів). Комісія з етики вправі давати висновки, які затверджуються на її засіданнях, що проводяться не рідше двох разів на рік. За даними голови Комісії Ради суддів Російської Федерації з етики Т. К. Андрєєвої, за три роки (2009-2011) діяльності Комісією розглянуто 20 звернень і надано 8 висновків. Більшість звернень надходить від суддів у відставці і стосуються вони можливості займатися тим чи іншим видом діяльності після завершення суддівської кар'єри (російське законодавство про статус суддів і Кодекс суддівської етики містять обмеження щодо цього). Також розглядаються питання прийняття суддею нагород і відзнак іноземних держав, громадських об'єднань, інших організацій тощо [29].

Варто зауважити, що діяльність російської Комісії з етики, незважаючи на значну чисельність суддівського корпусу цієї країни та її велику територію, є не дуже активною. Однак сам факт існування такого органу, чітке унормування його діяльності та можливість звернення судді до нього у разі виникнення складної ситуації, пов'язаної із застосуванням Кодексу суддівської етики, є суттєвим досягненням у сфері забезпечення гарантій суддівської незалежності.

Як справедливо зауважив Голова Вищої ради юстиції В. Колесніченко, для того щоб вітчизняний Кодекс суддівської етики став дієвим документом, обов'язковим для виконання кожним суддею, необхідно було б створити при Радах суддів спеціальний орган з питань етики, моральної поведінки суддів, завданням якого було б упровадження положень Кодексу в практичну діяльність та контроль за його виконанням [30]. Цю ідею підтримує суддівське співтовариство. Так, у заключних положеннях одного з проектів Кодексу суддівської етики передбачалося, що для надання суддям консультативної допомоги щодо відповідності їх службової чи приватної діяльності правилам етики суддів при Раді суддів України має бути утворено дорадчий орган – комісію з пи-

тань суддівської етики. Згідно з цим проектом комісія з питань суддівської етики має формуватися Радою суддів України шляхом обрання виключно із числа суддів, які мають значний досвід та користуються довірою й авторитетом у суддівському середовищі. Очолює комісію член Ради суддів України. Комісія з питань суддівської етики діє на підставі положення, яке затверджується Радою суддів України. Висновки комісії з питань суддівської етики затверджуються рішеннями Ради суддів України [31]. Вважаємо, що запропонований варіант вирішення цієї проблеми досить вдалий і може бути використаний в процесі реформування вітчизняної судової системи.

Слід зауважити, що одним із основних напрямів діяльності комісії з питань суддівської етики має бути надання рекомендацій щодо вибору можливого варіанта етичної поведінки судді у певній ситуації. Питання, що стосуються порушення стандартів суддівської етики, належать до компетенції ВККСУ і ВРЮ – органів, які вирішують питання притягнення суддів до дисциплінарної та конституційної відповідальності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що норми суддівської етики, розроблені й затверджені органами суддівського співтовариства – це важливий орієнтир у професійній діяльності та позаслужбовій поведінці судді. Дотримання етичних приписів – невід'ємний обов'язок судді, що продиктований його конституційно-правовим статусом. Суддівська етика, яка заснована на загальнолюдських моральних імперативах, є дієвим внутрішньокорпоративним механізмом забезпечення підзвітності суддів громадянському суспільству.

Джерела закріплення етичних стандартів суддівської професії залежно від ступеня їх імперативності можна поділити на: (а) конституційні норми, які регламентують правовий статус суддів; (б) законодавчі акти, що визначають посадові обов'язки судді; (в) акти органів суддівського співтовариства, які затверджують кодекси суддівської етики. Важливу роль у практиці органів, які уповноважені притягати суддів до відповідальності, відіграють міжнародно-правові стандарти суддівської етики, зокрема Бангалорські принципи поведінки суддів (схвалені резолюцією № 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року).

Порушення норм суддівської етики можуть бути підставою для юридичної відповідальності судді, якщо одночасно мало місце порушення процесуального законодавства або визначених законом обов'язків судді. ВККСУ та ВРЮ мають оцінювати відповідні дії або бездіяльність судді, враховуючи спрямованість його умислу та наслідки, що настали в результаті цього. Вихідним критерієм накладення санкцій на суддю має бути настання в результаті його неетичної поведінки негативних наслідків для забезпечення прав та основоположних свобод осіб, які були учасниками судового провадження.

Список використаних джерел:

1. Циппеліус Р. Юридична методологія: моногр. / Р. Циппеліус. – К., 2004. – С.
2. Міжнародні стандарти незалежності суддів: зб. документів / відповід. за випуск А. Г. Алексєєв. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.
3. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы: монография. / отв. ред. Т. Н. Нешатаева. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 336 с.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
5. Кодекс суддівської етики: затв. XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/7EE5086FAF9454F5C2257B1F0048AC02?openDocument>. – Заголовок з екрана.
6. Самсін І. Л. Порушення правил етики судді як дисциплінарний проступок / І. Л. Самсін // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 5 (93). – С. 35-38.
7. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: моногр. / В. В. Городовенко. – К.: Фенікс, 2007. – 224 с.
8. Подкопаєв С.В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: моногр. / С. В. Подкопаєв. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2003. – 206 с.
9. Кобликов А.С. Юридическая этика: учебн. пособ. / А. С. Кобликов. – М: НОРМА–ИНФА*М, 2000. – 254 с.
10. Радутная Н.В. Этика судьи: моногр. / Н. В. Радутная. – М.: Рос. акад. правосудия, 2001. – 243 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження: Закон України № 2181-VI від 13.05.2010 // Офіц. вісн. України. – 2010 р. – № 37. – Ст. 1242.
12. Конституція України від 28.06.1996 // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
13. Про захист суспільної моралі: Закон України № 1296-IV від 20 листопада 2003 р. // Офіц. вісник України. – 2003 р. – № 52. – Ст. 2736.
14. Халдеев Л.С. Судья в уголовном процессе: практ. пособие / Л.С. Халдеев. – М.: Юрайт, 2000. – 501 с.
15. Про правила етичної поведінки: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4722-VI // Офіц. вісник України. – 2012. – № 45. – Ст. 1739.
16. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13 – С. 270-302.
17. Міжнародні стандарти у сфері етики та поведінки суддів // Юридичний журнал. – 2010. – № 10. – С. 75-109.
18. Кодекс судейської етики: утвержден VIII Всероссийским съездом судей 19 декабря 2012 г. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vkks.ru/publication/10738/>. – Заголовок з екрана.
19. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями ГА ООН від 29.11.1985 № 40/32 та від 13.12.1985 № 40/146. // Междунар. акты о правах человека: сб. документов. – М., 2000. – С. 168 – 170.
20. Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: рекомєнд. Комітету міністрів Ради Європи від 17.11.2010 № R (94)12 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38. – Заголовок з екрана.
21. Европейская хартия о законе "О статусе судей" от 10.07.1998 [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236. – Заголовок с экрана.
22. У США 52-річну суддю викрили в сексі з молодим ув'язненим прямо у в'язниці [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/dig4026.htm>. – Заголовок з екрана.
23. Воронов К. Судейская карьера не прошла освидетельствование [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.judges.org.ua/dig4080.htm>. – Заголовок с экрана.
24. Решение Европейского суда по правам человека по вопросу приемлемости жалобы № 47936/99, поданной Галиной Питкевич против Российской Федерации от 8 февраля 2001 г. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oplykina.ru/nekotorye-resheniya-espch/pitkevich-protiv-rossii.html>. – Заголовок с экрана.
25. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 44. – Ст. 1764.
26. Будут ли наказывать судей за нарушение «этических» норм? [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.judges.org.ua/dig4004.htm>. – Заголовок с экрана.
27. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 р. № 22/98-ВР [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80/print1361285391842250>. – Заголовок з екрана.
28. Мнения судей ВАСУ, должны ли кандидаты в судьи отвечать Кодексу профессиональной этики, разделились [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.judges.org.ua/dig3364.htm>. – Заголовок с экрана.
29. Андреева Т. К. Работа Комиссии по этике необычайно сложна / Т. К. Андреева, заместитель Председателя Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации, председатель Комиссии Совета судей России по этике: интервью [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://zhurnalsudya.ru/archive/2012/4/?article=527>. – Заголовок с экрана.
30. Обговорено проект Кодексу суддівської етики [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/21086/>. – Заголовок з екрана.
31. Кодекс суддівської етики: проект [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki.pdf>. – Заголовок з екрана.

Валентина Кузьменко,
головний науковий
співробітник
Національної школи
суддів України,
заслужений юрист України

Особливості постановлення судом рішень у справах про адміністративні правопорушення

УДК 342.9

Автор статті наводить аргументи на користь нормативного закріплення в Кодексі України про адміністративні правопорушення процедури прийняття судового рішення (постанови) в нарадчій кімнаті як однієї із засад забезпечення незалежності судді, передумови забезпечення законності та обґрунтованості судового рішення та гарантії дотримання прав людини.

Ключові слова: верховенство права; єдність системи судів загальної юрисдикції; єдиний порядок здійснення судочинства; таємниця нарадчої кімнати; ухвалення судового рішення як одна із засад забезпечення незалежності судді.

В. Кузьменко. Особенности постановления судом решений по делам об административных правонарушениях

Автор статьи приводит доводы в пользу нормативного закрепления в Кодексе Украины об административных правонарушениях процедуры принятия судебного решения (постановления) в совещательной комнате как одной из мер обеспечения независимости судьи, предпосылки обеспечения законности и обосно-

ванности судебного решения, гарантии соблюдения прав человека.

Ключевые слова: верховенство права; единство системы судов общей юрисдикции; единый порядок судопроизводства; тайна совещательной комнаты, постановление судебного решения как одно из оснований обеспечения независимости судьи.

Kuzmenko V. The features of decision-making by court in administrative proceeding

In the article author shows the arguments in favor of regulatory consolidation of the judicial decision-making procedure (resolution) in the deliberation room, as a precondition to ensure its legality, validity and human rights guarantees in the Code of Ukraine about administrative violations.

Keywords: supremacy of law, unity of the system of general jurisdiction courts, unique order of a realization of the legal proceeding, secret of deliberative room, acceptance of court decision as one of principles of judge independence providing.

Правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права; систему судів загальної юрисдикції; загальний порядок забезпечення діяльності судів, інші питання судоустрою та статусу суддів визначає Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно зі ст. 22 цього закону, яка встановлює повноваження місцевого суду, останній розглядає цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, передбачених процесуальним законом.

Здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, суд забезпечує кожному право на справедливий розгляд справи, повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України.

Незалежність судді як одна з основних засад діяльності суду забезпечується низкою нормативних документів, зокрема єдиним для всіх судів порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення (п. 4 ч. 4 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Юридичні гарантії справедливого і неупередженого розгляду справ про адміністративні правопорушення встановлено статтею 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Проте проголошений законом єдиний порядок здійснення правосуддя, зокрема ухвалення судового рішення таємно, а саме – в нарадчій кімнаті, не закріплений в законодавстві про адміністративні правопорушення.

Якщо у нормах Господарського процесуального кодексу України (ст. 82, ст. 82-1), Кримінального процесуального кодексу (ст.ст. 366-367), Цивільного процесуального кодексу (ст.ст. 195,196), у нормах Кодексу адміністративного судочинства (ст.ст. 153,154) закріплений єдиний процесуальний порядок виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення, яким завершується розгляд справи по суті, для забезпечення таємниці нарадчої кімнати, то законодавство України про адміністративні правопорушення взагалі не регламентує правила постановлення рішень у справах про адміністративні правопорушення.

І це при тому, що більшість таких справ, за висновком Європейського Суду з прав людини та Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO), мають розглядатись як кримінальні, і значущість рішень у справах для суб'єктів адміністративної юрисдикції є суттєвою. Іноді такі рішення впливають на долю не лише осіб, які притягуються до відповідальності, а й їхніх близьких.

Формулювання законоположення про вихід суду для ухвалення рішення і про таємницю нарадчої кімнати в різних галузях права дещо відрізняються, але по суті є тотожними, оскільки закріплюють одну ідею.

Суть інституту нарадчої кімнати визначають імперативні положення норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема про єдність системи судів загальної юрисдикції, яка забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, єдиними для всіх судів правилами та порядком здійснення судочинства, таємницею ухвалення судового рішення.

Відповідно до цих положень судові рішення приймається у нарадчій кімнаті, де окрім суду, який постановляє рішення, ніхто не може перебувати.

Не вважаючи принцип таємниці нарадчої кімнати зайвою формальністю, А.В. Новіков обґрунтовує свою позицію так: «Данное правило являет собой элемент содержания таких принципов правосудия, как независимость судей, беспристрастное разрешение споров, полное, объективное, всестороннее и своевременное рассмотрение дела. Указанные принципы предполагают принятие решений, основанных на свободной оценке собранных и представленных сторонами доказательств. Условия совещательной комнаты исключают ситуацию, при которой над судьей будет кто-то стоять, склонять к принятию выгодного для себя решения или просто отвлекать от вдумчивого его принятия» [1].

Аналогічної думки дотримується й І. С. Дікарев. Він зазначає, що оцінити докази за своїм внутрішнім переконанням, керуватися в прийнятті рішень законом і совістю суддя може лише в умовах, коли він відмежований від стороннього (непроцесуального) впливу з метою схилити його до позиції, яку займає будь-яка зі сторін правового спору, що вирішується [2].

Така думка варта уваги, оскільки вона ґрунтується на загальних засадах судочинства та на даних судової практики. Умовою визнання держави правовою є нормативна регламентація діяльності посадових осіб та органів, які виступають від її імені. Судові рішення, якими завершується розгляд справи по суті, ухвалюється іменем держави, іменем України. При цьому суддя, який розглядає справу одноособово, згідно з ч. 2 ст. 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» діє як суд, а тому положення про вихід суду до нарадчої кімнати для прийняття рішення поширюється на всі випадки, розглядається справа колегіально чи одноособово. Адже у всіх галузях права судді відповідно до ст. 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» розглядають справи одноособово, а у випадках, визначених законом – колегіально.

Таким чином, Закон України «Про судоустрій

і статус суддів» визначає обов'язковість виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення, незалежно від того, колегіально чи одноособово розглядається справа. Альтернативної можливості закон не передбачає.

Тому не можна погодитись з позицією авторів, які вважають за необхідне передбачити у законі якщо не обов'язок суду (судді) приймати постанову, якою завершується розгляд справи про адміністративне правопорушення, тільки у нарадчій кімнаті, то хоча б аби таке право діяло у разі необхідності [1,2].

Надання законодавчо дозволеної альтернативи з цього питання сприятиме суб'єктивному підходу до розгляду і прийняття рішень у справах зазначеної категорії, а отже, неоднакової практики та створення штучних підстав для оскарження.

Кодексом України про адміністративні правопорушення, як уже було згадано, процедура прийняття судом постанови не виписана. Також не приділено уваги цьому питанню і на Пленумі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який на підставі узагальнення судової практики надає роз'яснення з питань, що виникають.

Частина перша статті 285 КУпАП, що передбачає оголошення судового рішення негайно після закінчення розгляду справи, тобто не виходячи до нарадчої кімнати, суперечить загальним принципам судочинства, закріпленим у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Аналіз судової практики у справах про адміністративні правопорушення, зокрема вивчення якості складання й оформлення судових рішень у справах про адміністративні правопорушення, свідчить про те, що суди не завжди дотримуються вимог закону щодо з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності із законом, запобігання правопорушенням.

При розгляді справи суддя зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено це правопорушення, чи винна в ньому певна особа, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, які пом'якшують чи обтяжують відповідальність особи, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст. 280 КУпАП).

І хоча основною причиною постановлення помилкових рішень у справах про адміністративне правопорушення є неналежна перевірка та неправильна оцінка обставин, з якими закон пов'язує настання адміністративної відповідальності, досить часто постанови суду скасовуються через ігнорування вимог закону, а саме ст. 283 КУпАП щодо змісту судового рішення у справах зазначеної категорії.

Так, за даними судової статистики, у 2011 році на розгляді судів перебувало 1 млн 328,7 тис. справ про адміністративні правопорушення. Із різних

підстав суди закрили провадження у справах стосовно 179,3 тис. осіб, у тому числі за відсутністю події та складу адміністративного правопорушення – стосовно 42,3 тис. осіб.

Постанова суду про визнання особи винною у вчиненні адміністративного правопорушення має бути обґрунтована достатніми і беззаперечними доказами, а саме: сукупністю даних протоколу про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до відповідальності, свідків, висновками експерта, речовими доказами

На виконання вимог Закону України від 7 квітня 2011 року «Про засади запобігання і протидії корупції» Кодекс України про адміністративні правопорушення був доповнений главою 13-А «Адміністративні корупційні правопорушення», відповідно і на розгляд судів у 2011 році надійшло понад 1,5 тис. справ цієї категорії. Із них суди закрили справи стосовно 255 осіб, або майже 20% від числа тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов, тобто майже щодо кожної п'ятої особи. За відсутністю події та складу адміністративного правопорушення закрито справи стосовно 196 осіб, або 15,3 % від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов про визнання винуватими у вчиненні корупційного правопорушення.

На розгляд апеляційних загальних судів надійшло майже 18 тис. апеляційних скарг та протестів прокурорів, розглянуто 14,2 тис. справ, по яких скасовано та змінено 18,5 тис. постанов.

Статистичні дані Державної судової адміністрації України дають уявлення не лише про кількість справ зазначеної категорії, а й щодо їх складності та неоднозначності підходу судів до їх вирішення.

Постанова суду про визнання особи винною у

вчиненні адміністративного правопорушення має бути обґрунтована достатніми і беззаперечними доказами, а саме: сукупністю даних протоколу про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до відповідальності, свідків, висновками експерта, речовими доказами тощо.

Але в багатьох випадках у постановвах не наводяться пояснення і ставлення до вчиненого правопорушення особи, яка притягається до відповідальності, пояснення свідків та інші докази вини правопорушника, міркування та висновки суду, а лише одним реченням визначаються ознаки правопорушення.

У деяких випадках на підтвердження винуватості особи суд посилається лише на протокол про адміністративне правопорушення чи на те, що вчинення правопорушення підтверджується матеріалами справи, без наведення і оцінки доказів.

Досить часто у постановвах суду містяться посилання на докази, що оформлені з порушенням визначеного законом порядку. Зокрема, посадові особи при складанні протоколів про адміністративні правопорушення, порушуючи вимоги ст. 256 КУпАП щодо змісту протоколу, невірно або не у повному обсязі зазначають місце, час та обставини вчинення адміністративного правопорушення, не фіксують адреси свідків та потерпілих, наслідки правопорушення та інші фактичні дані, необхідні для вирішення справи, допускають інші відхилення від чинних правил.

Так, Апеляційним судом м. Києва була скасована постановва Солом'янського районного суду м. Києва щодо М., визнаного винуватим у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, у зв'язку з тим, що місцевий суд обґрунтував свій висновок про його винуватість посиланням на протокол про адміністративне правопорушення, який не відповідав вимогам ст. 256 КУпАП: у ньому не містилося пояснень правопорушника, а було посилання на його пояснення, викладені на окремому аркуші справи, але такого у матеріалах справи не було, протокол не був підписаний правопорушником і не мав відмітки про роз'яснення правопорушнику прав і обов'язків, передбачених ст. 268 КУпАП; були відсутні дані про свідків і потерпілих, а також носії інформації, на яких зафіксовано факт повідомлення правопорушника про місце і час розгляду справи.

Якість розгляду справ про адміністративні правопорушення та оформлення постанов свідчить про те, що зазначеній категорії справ не надається достатньої уваги на відміну від кримінальних справ, хоча згідно з положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вони є частиною єдиної системи судочинства і до рішень, постановлених іменем України, слід ставитись належним чином.

На нашу думку, однією з причин неналежної якості постановлених рішень у справах про адміністративні правопорушення є відсутність у Кодексі України про адміністративні правопорушення норми, яка покладала би на суд обов'язок видалятися для прийняття рішення у справі до нарадчої кімнати.

Для об'єктивного аналізу доказів у справі, їх оцінки, формування правової позиції та висновків, обґрунтування їх у судовому рішенні, виготовлення судового рішення потрібен час, тому положення частини першої статті 285 КУпАП, яким приписано оголошувати постанову суду негайно після розгляду справи, не тільки суперечить загальним принципам судочинства, а й сприяє постановленню невважених судових рішень, що є порушенням прав людини.

Якщо постанову суду у справі про адміністративне правопорушення прийнято, не виходячи до нарадчої кімнати, це може бути приводом для її оскарження, оскільки з огляду на загальноправові принципи, проголошені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», вихід судді до нарадчої кімнати для постановлення рішення і оголошення його є обов'язковою процедурою. Водночас постановлення рішення в судовому засіданні, не виходячи до нарадчої кімнати, також може бути визнано правомірним, оскільки в Кодексі України про адміністративні правопорушення не міститься норми про необхідність виходу судді до нарадчої кімнати для прийняття постанови.

Отже, відсутність норми, в якій було б виписано процедуру прийняття рішення (постанови) у справі про адміністративне правопорушення, спричиняє застосування неоднакової практики у справах зазначеної категорії. До того ж оголошення суддею постанови у справі одразу після закінчення її розгляду, не виходячи до нарадчої кімнати, не тільки суперечить єдиним для всіх галузей права принципам розгляду справ, а й може бути розцінено як неповага до прав людини.

Таким чином, з метою забезпечення дотримання прав людини у справах цієї категорії та загальноправових принципів судочинства Кодекс України про адміністративні правопорушення потребує введення інституту нарадчої кімнати, що сприятиме єдиній судовій практиці.

Список використаних джерел:

1. Новиков А.В. Нужна ли совещательная комната для вынесения постановления по делам об административных правонарушениях? // Российский судья. – 2013. – № 2. – С. 18-22.
2. Дикарев И.С. Тайна совещания судей как гарантия принципа свободы оценки доказательств // Российский судья. – 2008. – №7. – С. 11.

Сергій Глубоченко,
здобувач кафедри права
Європейського Союзу
та порівняльного
правознавства
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
суддя Жовтневого районного
суду Миколаївської області

Вплив світоглядних установок професійної правосвідомості суддів на правозастосовну діяльність

УДК 340.142

У статті аналізуються особливості впливу світоглядних факторів правосвідомості суддів на судову правозастосовну діяльність у контексті явища судового розсуду. На основі проведеного соціологічного опитування суддів автор дійшов висновків, що в умовах перманентного розвитку правової системи української держави застосування тих чи інших положень сучасного права здійснюється суб'єктами правозастосовної діяльності переважно через призму власного світосприйняття.

Ключові слова: правозастосовна діяльність, правозастосовний розсуд, судовий розсуд, професійна правосвідомість суддів.

Глубоченко С. Влияние мировоззренческих установок профессионального правосознания судей на правоприменительную деятельность

В статье анализируются особенности влияния мировоззренческих факторов правосознания судей на судебную правоприменительную деятельность в контексте явления судебного усмотрения. На основе проведенного социологического опроса судей автор

приходит к выводам, что в условиях перманентного развития правовой системы украинского государства применение тех или иных положений современного права осуществляется субъектами правоприменительной деятельности преимущественно через призму собственного мировосприятия.

Ключевые слова: правоприменительная деятельность, правоприменительное усмотрение, судебное усмотрение, профессиональное правосознание судей.

Glubochenko S. Affect of philosophical basis of a professional conscience of a judge on law enforcement

Peculiarities of affect of philosophical factors of conscience of judges on court law enforcement activity in context of court discretion are being analyzed in the article. Based on the sociological interview of the judges author comes to a conclusion that in the course of permanent development of Ukrainian legal system the enforcement of certain rules of modern law is being done by law enforcement subjects mostly through the prism of their personal perception of the surrounding world.

Key words: law enforcement activity; law enforcement discretion; court discretion; professional conscience of judges.

Вплив світоглядних установок правосвідомості суб'єктів правозастосування на їх професійну діяльність є об'єктом аналізу в багатьох напрямках юридичної науки. Виявлено, що тенденції розширення життєвого світогляду суддів, можливості більшого доступу до інформації взагалі та професійної зокре-

ма позитивно позначаються на професійній свідомості правозастосувачів.

Різним аспектам розуміння правосвідомості суб'єктів правозастосовної діяльності присвячені дослідження науковців Ю. Грошевого [1], О. Корабліної [2], А. Пивоварової [3], М. Пісного [4] та інших.

Комунікативні бар'єри під час розгляду справи, %

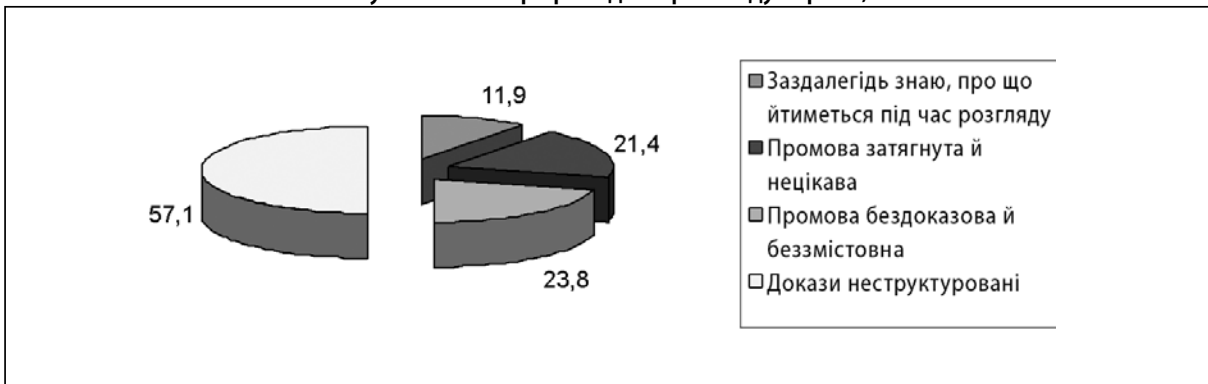

Рис. 1. Комунікативні бар'єри правосвідомості суддів під час розгляду справи

Вибір між умовним та реальним покаранням, %

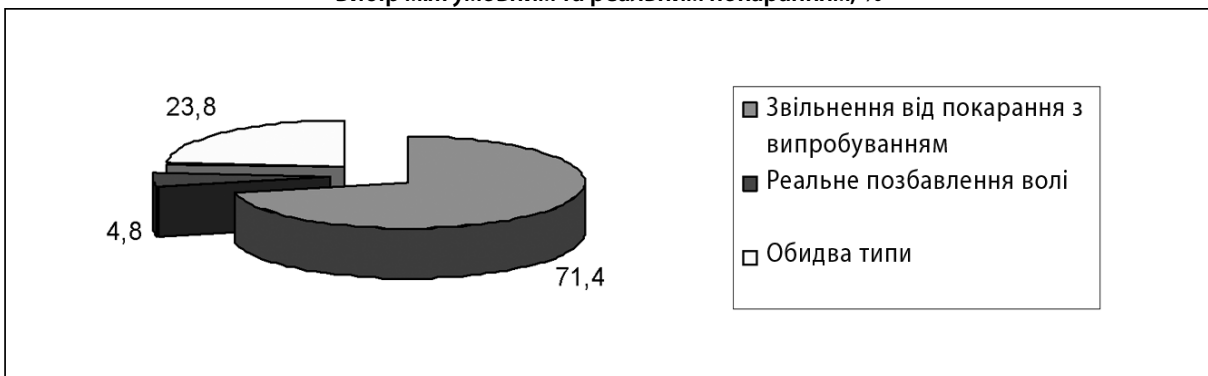

Рис. 2. Вибір суддею між умовним та реальним покаранням за наявності підстав для звільнення від реального покарання

Автори аналізують поняття і структуру правосвідомості суб'єктів правозастосування, у тому числі суддів, особливості її формування та прояву.

Мета цієї статті – аналіз особливостей впливу світоглядних факторів правосвідомості суддів на судову правозастосовну діяльність в контексті явища судового розсуду.

Для виявлення особливостей впливу гносеологічних, аксіологічних та психолого-етичних параметрів світогляду суддів на їх професійну правосвідомість автором проведено соціологічне опитування суддів Миколаївської області. Всього було опитано 42 судді районних судів. За демографічними показниками склад вибірки відповідає суддівському контингенту Миколаївської області (бралися до уваги лише районні суди). Також брався до уваги показник суддівського статусу – призначений вперше на 5 років або безстроково.

У результаті проведеного опитування відповіді респондентів розподілились так:

1. На запитання «Які Ви можете виділити комунікативні бар'єри (відсутність уваги) під час розгляду справи?» респонденти надали такі відповіді (дозволялось обрати більше одного варіанта відповіді):

Таблиця 1

Які Ви можете виділити комунікативні бар'єри (відсутність уваги) під час розгляду справи?		
	Кількість	%
Заздалегідь знаю, про що йтиметься під час розгляду	5	11,9%
Промова прокурора/адвоката, пояснення сторін у справі затягнуті та нецікаві	9	21,4%
Промова прокурора/адвоката, пояснення сторін бездоказові та беззмістовні	10	23,8%
Докази сторін представлені неструктуровано, доказова база слабка, оцінка фактів та доказів необґрунтована	24	57,1%
Усього	48	114,2%

Таким чином, неухважність судді під час слухання справи значною мірою зумовлена ситуацією, коли докази сторін представлені неструктуровано, доказова база слабка, оцінка фактів та доказів необґрунтована (57,1%).

2. На запитання «При виборі між умовним та реальним покаранням до якого рішення Ви частіше схиляєтесь у своїй практиці (за наявності законних підстав для звільнення від реального покарання)?»

відповіді розподілились так:

Таблиця 2

При виборі між умовним та реальним покаранням до якого рішення Ви частіше схильняєтесь у своїй практиці (за наявності законних підстав для звільнення від реального покарання)?		
	Кількість	%
Звільнення від покарання з випробуванням	30	71,4%
Реальне позбавлення волі	2	4,8%
Обидва типи проявляються однаковою мірою	10	23,8%
Усього	42	100%

Таким чином, у більшості випадків представники судової правозастосовної діяльності у своїй практиці схильються до звільнення від покарання з випробуванням за наявності для цього підстав (71,4%). Тобто аксіологічні параметри світогляду суб'єктів правозастосування передбачають певний рівень довіри до обвинуваченого, надання йому шансу змінити свою правову поведінку, визнання права людини на помилку тощо.

3. На запитання «Чим Ви керуєтесь окрім «букви закону», обираючи той чи інший вид покарання?» відповіді розподілились так:

Таблиця 3

Чим Ви керуєтесь окрім «букви закону», обираючи той чи інший вид покарання?		
	Кількість	%
Власними моральними цінностями	8	19%
Резонансом злочину у суспільстві	2	4,8%
Особистим психологічним (людським) сприйняттям особи обвинуваченого	8	19%
Наявністю декількох підстав	27	64,3%
Усього	45	107,1%

Таким чином, більшість суддів, приймаючи дискреційне рішення, застосовують комплексний підхід в оцінці фактів та доказів у справі. Обираючи той чи інший вид покарання, 64,3% опитаних суддів ке-

руються наявністю декількох підстав. Проте власні моральні цінності та особисте (людське) сприйняття особи обвинувачуваного як критерії вибору одного з можливих законних варіантів рішення у справі теж мають вагоме значення (по 19 % відповідно). Тобто майже половина опитаних правозастосувачів зазначили, що в основі їх дискреційних рішень – саме ціннісні орієнтації та психолого-етичні фактори.

4. На запитання щодо значення судових прецедентів у практиці конкретного суб'єкта правозастосування відповіді розподілились так:

Таблиця 4

При розгляді та вирішенні справ Ви застосовуєте:		
	Кількість	%
Власний судовий прецедент	3	7,1%
Судовий прецедент (правову позицію) суду, в якому працюєте	3	7,1%
Судову практику апеляційного суду, ВССУ, ВСУ	32	76,2%
До кожної справи підходжу як вперше у практиці	6	14,3%
Усього	44	104,7%

Таким чином, зовсім невеликий відсоток правозастосувачів до кожної справи, яку вони розглядають, підходять як уперше у практиці – лише 14,3%. Більшість опитаних суддів активно вдаються до зразків судової практики апеляційного суду, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) та Верховного Суду України (далі – ВСУ) (76,2%). Тобто інституціоналізація прецедентної діяльності ВСУ, що була проведена у ході судової реформи 2010 року, є дійсно актуальною і необхідною, адже у будь-якому разі рішення цих органів виступають джерелом права, навіть якщо це здійснюється опосередковано, як вплив на суб'єкта правозастосування шляхом створення у правовому полі певного стереотипу. Тобто прецедентна діяльність апеляційного суду, ВССУ та ВСУ створює певне правове поле стереотипів, що спрощують судові пізнання на етапі оцінки фактів та доказів правозастосовної діяльності.

Фактори судового розсуду, %

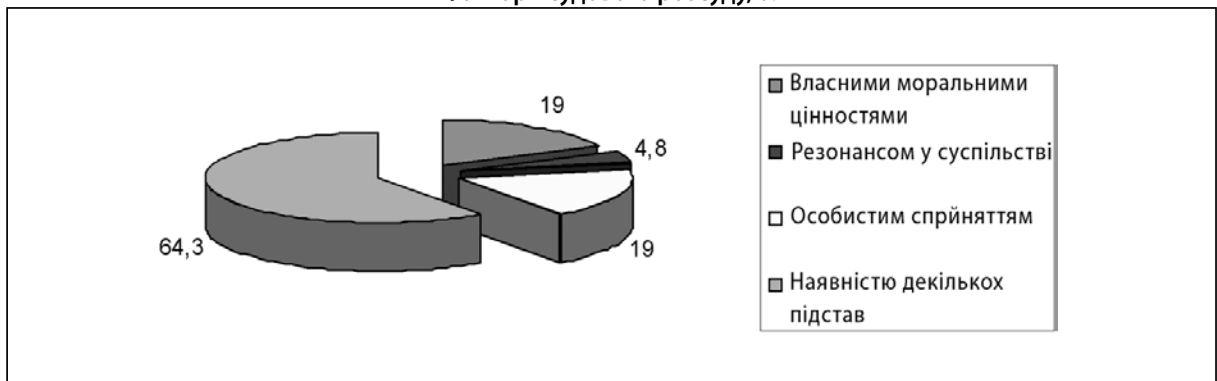

Рис. 3. Дискреційні фактори професійної правосвідомості суб'єктів судової правозастосовної діяльності

Значення прецедентів у правозастосуванні, %

Рис. 4. Значення судових прецедентів у судовому пізнанні

Ставлення до сімейних цінностей, %

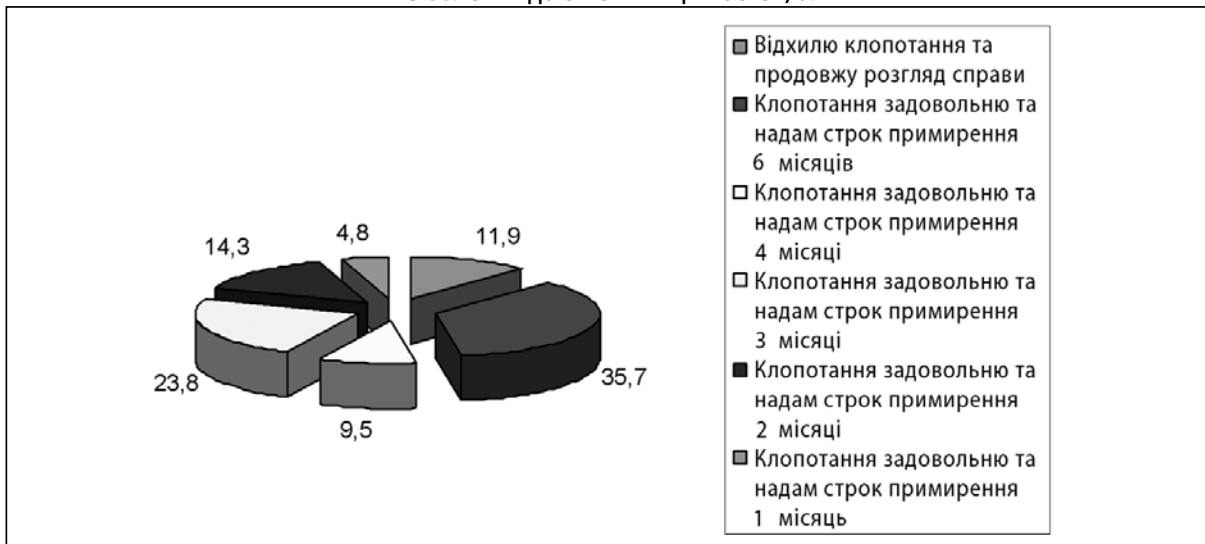

Рис. 5. Вплив ціннісних орієнтацій суб'єктів правозастосування щодо сімейних цінностей на ухвалення дискреційного рішення

5. Наступне питання передбачало певну фабулу типового дискреційного рішення, а саме: громадянин М. звернувся до суду з позовом до громадянки Н., в якому просить розірвати їхній шлюб. Позивач і громадянка Н. проживають окремо більше року. Позивач М. має іншу жінку, з якою бажає створити сім'ю. Сторони мають трирічну дитину. Майнового спору та спору про місце проживання дитини немає. Відповідач звернулася до суду з проханням зупинити провадження у справі та надати сторонам строк для примирення шість місяців, оскільки вважає за можливе зберегти сім'ю, адже ще кохає свого чоловіка та не бажає залишати дитину без батька. Позивач заперечував проти надання строку для примирення, мотивуючи це тим, що рік тому він намагався примиритися з дружиною, однак спроба виявилася невдалою. Почуття втрачені.

При виборі найбільш вірогідного рішення відповіді суддів розподілилися так:

Таблиця 5

При розгляді справи про розірвання шлюбу Ви скоріше за все приймете одне з таких рішень з урахуванням зазначеної фабули:		
	Кількість	%
Відхилю клопотання і продовжу розгляд справи	5	11,9%
Задовольню клопотання та надаю строк для примирення шість місяців	15	35,7%
Задовольню клопотання та надаю строк для примирення чотири місяці	4	9,5%
Задовольню клопотання та надаю строк для примирення три місяці	10	23,8%
Задовольню клопотання та надаю строк для примирення два місяці	6	14,3%
Задовольню клопотання та надаю строк для примирення один місяць	2	4,8%
Усього	42	100%

Отже, більшість опитаних правозастосувачів орієнтовані на підтримку сімейних цінностей. Лише 11,9%

Ставлення до позбавлення волі як покарання, %

Рис. 6. Дискреційні орієнтації суддів з урахуванням особи обвинуваченого, який характеризується позитивно

Особливості дискреції з урахуванням особи підсудного

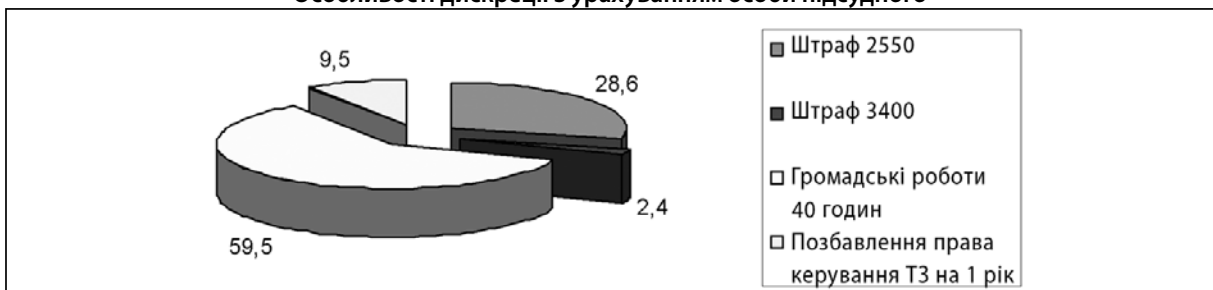

Рис. 7. Дискреційні орієнтації суддів з урахуванням скоєння правопорушення вперше

опитаних суддів схильні відхилити клопотання відповідача щодо надання строку для примирення.

6. На запитання «При виборі міри покарання від 5 до 12 років позбавлення волі до якого покарання Ви частіше за все схильняєтесь у своїй практиці (у процентному відношенні) з урахуванням особи обвинуваченого, який характеризується позитивно, обираючи той чи інший вид покарання?» відповіді розподілились так:

Таблиця 6

При виборі міри покарання від 5 до 12 років позбавлення волі до якого покарання Ви частіше за все схильняєтесь у своїй практиці?		
	Кількість	%
До найнижчої межі (5 років)	11	26,2%
Скоріше до найнижчої, ніж до найвищої (6-7 років)	25	59,5%
Скоріше до найвищої, ніж до найнижчої (8-9 років)	4	9,5%
До найвищої межі (12 років)	0	0%
Нижче від найнижчої межі (за наявності підстав)	6	4,8%
Усього	42	100%

Таким чином, більшість опитаних суб'єктів судової правозастосовної діяльності схильні до помірної позиції у ставленні до позбавлення волі у якості покарання. Зокрема, 59,5% опитаних частіше схильняються до найнижчої, ніж до найвищої (6-7 років) міри покарання. Жоден з респондентів не є жорстко орієнтованим на вищу межу покарання з наданих законом альтернатив.

Тобто покарання – тривале позбавлення волі не розглядається суб'єктами правозастосування як засіб ефективної корекції протиправної поведінки підсудного, що теж є результатом світоглядної бази правозастосувачів.

7. У наступному питанні була окреслена певна фабула типового дискреційного рішення, а саме: 25-річний громадянин Н. керував транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, що підтверджується відповідним медичним висновком. Правопорушення скоєно вперше. На момент його скоєння та розгляду справи суддею правопорушник працював водієм, отримував 2000 грн заробітної плати щомісяця, обмежень у застосуванні громадських робіт не мав, проживав разом з батьками, на його утриманні перебувала непрацездатна мати. Має середню освіту (професія – водій). Щиро розкався, вину визнав. Який вид адміністративного стягнення Ви б застосували? Відповіді розподілились так:

Таблиця 7

Який вид адміністративного стягнення Ви застосуєте скоріше за все з урахуванням зазначеної фабули?		
	Кількість	%
Штраф в розмірі 2550,00 грн	12	28,6%
Штраф в розмірі 3400,00 грн	1	2,4%
Громадські роботи 40 годин	25	59,5%
Позбавлення права керування ТЗ на 1 рік	4	9,5%
Усього	42	100%

Отже, більшість респондентів схильні ухвалити рішення про покарання правопорушника 40 годинами громадських робіт. Це розглядається як більш м'який вид покарання порівняно зі штрафними санкціями та, особливо, позбавленням права керування транспортним засобом. Водночас 9,5% опитаних правозастосувачів все ж таки вдаються до позбавлення обвинуваченого права керувати транспортним засобом, незважаючи на всі обставини, що підкреслюють «жорсткість» такої дискреції (непрацевдатна мати, яка перебуває на утриманні, відсутність іншої професії, окрім водія, тощо).

Таким чином, за результатами опитування суб'єктів правозастосовної діяльності та проведеного аналізу можна виділити такі тенденції впливу світоглядних установок у професійній правосвідомості суддів на правозастосовну діяльність:

- комунікативні бар'єри у пізнавальному процесі судової правозастосовної діяльності під час слухання справи пов'язані з оцінкою наданих для вивчення фактів і доказів. Якщо докази сторін представлені неструктуровано, доказова база слабка, оцінка фактів та доказів необґрунтована, то рівень судового пізнання знижується;
- у виборі між умовним та реальним покаранням представники судової правозастосовної діяльності схильються до звільнення від покарання з випробуванням за наявності підстав для цього. Тобто аксіологічні параметри світогляду суддів передбачають певний рівень довіри до обвинуваченого, надання йому шансу на зміну своєї правової поведінки, визнання права людини на помилку тощо;
- на етапі оцінки фактів та доказів правозастосовної діяльності більшість суддів, приймаючи дискреційне рішення, використовують комплексний підхід в оцінці фактів та доказів у справі – наявність декількох підстав при виборі того чи іншого виду покарання. Проте власні моральні цінності та особисте (людське) сприйняття особи обвинувачуваного як критерії вибору одного з можливих законних варіантів рішення у справі теж мають вагоме значення. В основі дискреційних рішень значної частини правозастосувачів – саме світоглядні параметри, ціннісні орієнтації та психолого-етичні фактори;
- значення судових прецедентів у судовому пізнанні залишається великим, адже лише незначна частина суддів до кожної справи, яку вони розглядають, підходять як вперше у практиці. Більшість суддів орієнтуються на зразки судової практики апеляційного суду, ВССУ та ВСУ. Прецедентна діяльність апеляційного суду, ВССУ та ВСУ створює певне правове поле стереотипів, що спрощують судові пізнання на етапі оцінки фактів та доказів правозастосовної діяльності;
- більшість опитаних суддів орієнтовані на підтрим-

- ку сімейних цінностей. Вплив сімейних цінностей, що є частиною світогляду правозастосувача, на реалізацію судового розсуду є беззаперечним;
- в цілому більшість опитаних суддів схильні дотримуватися поміркованої позиції у ставленні до позбавлення волі як покарання. Основна частина правозастосувачів частіше схильється до найнижчої, ніж до найвищої міри покарання. Покарання – тривале позбавлення волі не розглядається суб'єктами правозастосування як засіб ефективної корекції протиправної поведінки підсудного, що теж є результатом світоглядної бази суддів;
- дискреційні орієнтації суддів з урахуванням скоєння правопорушення вперше схильні до надання людині більш м'якого виду покарання, що є законним.

Отже, у певному сенсі правозастосування є джерелом формування того чи іншого законодавства в молодій демократичній державі через досвід, накопичений суб'єктами судової правозастосовної діяльності. Суддя як суб'єкт правозастосування повинен досягнути глибини закону, його моральний та соціальний потенціал і обернути у форму в практичному сприйнятті і застосуванні суб'єктами права. Звісно, в умовах швидкого, іноді надто інтенсивного розвитку суспільства, держави, правової системи цей процес ускладнюється, тому більшою мірою правозастосування тих чи інших положень сучасного українського права здійснюється суб'єктами правозастосування, у тому числі через призму власного світосприйняття.

Автор висловлює щирі подяку голові апеляційного суду Миколаївської області Олексію Миколайовичу Леванчуку за сприяння у проведенні соціологічного опитування суддів Миколаївської області.

Список використаних джерел:

1. 1. Грошевий Ю. М. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект / Ю. М. Грошевий // Університетські наукові записки (Часопис Хмельницького університету управління та права). – 2005. – № 4 (16). – С. 248-255.
2. Кораблина О. В. Усмотрение в правоприменительной деятельности: общетеоретический и нравственно-правовой аспекты : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Кораблина. – Саратов, 2009. – 178 с.
3. Пивоварова А. А. Правосознание и усмотрение судьи: соотношение понятий, роль при назначении наказания : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / А. А. Пивоварова. – Самара, 2009. – 20 с.
4. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд (загальнотеоретичні аспекти) : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. / М.Б. Рісний. – Л., 2006. – 17 с.

Анатолій Марцинкевич,
секретар Вищої
кваліфікаційної комісії
суддів України

Спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді як стадія добору на посаду судді вперше. Перший досвід Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Підготовка висококваліфікованих кадрів для судової системи має загальнодержавне значення, є запорукою підвищення якості здійснення правосуддя і, відповідно – поліпшення міжнародного іміджу України. Для реалізації цього завдання у рамках судової реформи при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України утворено Національну школу суддів України. Одним з основних її завдань є організація спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. З цієї метою Вища кваліфікаційна комісія суддів України веде активну міжнародну діяльність у сфері підготовки суддів: налагоджено співпрацю з відповідними державними інституціями інших країн для обміну досвідом з питань добору та підготовки висококваліфікованих суддівських кадрів, реалізуються міжнародні програми та спільні проекти у сфері професійного навчання майбутніх суддів.

Основу концепції спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді визначають сучасні процеси становлення України як демократичної, правової держави, зміцнення засад громадянського суспільства, інтеграція України в європейське співтовариство, проведення судово-правової реформи, зокрема в частині забезпечення належного кваліфікаційного рівня суддів.

Сьогодні відбувається стрімка глобалізація інформаційного простору, вдосконалюються технології і

методи роботи, розвивається законодавство та правозастосовна практика, запроваджуються нові та вдосконалюються наявні способи захисту порушених прав особи. За таких умов суспільство очікує від судді відповідного рівня оволодіння комплексом знань, умінь та навичок, необхідних для виконання суддівських функцій.

Належна професійна підготовка кандидатів на посаду судді є неодмінною умовою компетентного судочинства. Така підготовка є також гарантією незалежності та безсторонності майбутніх суддів, визначальною умовою поваги суспільства до судової влади.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України має певні напрацювання у цій сфері.

Національна школа суддів України 4 лютого 2013 року розпочала проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. Навчання організовано на базі провідних юридичних вищих навчальних закладів України. У цьому переліку Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» та Національний університет «Одеська юридична академія».

Спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді максимально враховує потреби судової системи.

3 ПРАКТИКИ РОБОТИ

Навчання (денна і заочна форма) проходить з використанням новітніх інтерактивних методів. Його програма розрахована на шість місяців.

Основне завдання спеціальної підготовки – формування у кандидата на посаду судді фахових умінь і навичок, а також високих моральних якостей та професійної культури. До цього процесу залучені досвідчені фахівці, серед них судді-викладачі, а також науково-педагогічні працівники провідних вищих навчальних закладів України.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України бере активну участь у підготовці кандидатів на посаду судді. Так, згідно з Положенням про порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів склад викладачів затверджує Вища кваліфікаційна комісія суддів України за поданням ректора Школи. Об'єктивність, професіоналізм, авторитетність, володіння глибокими фаховими знаннями та досвідом, уміння застосовувати техніку ефективного викладання – основні критерії добору викладацького складу.

Під час практичної частини підготовки кандидатів на посаду судді важлива роль належить суддям-наставникам. Вони керують стажуванням кандидатів у судах загальної юрисдикції, відповідають за підготовку слухачів до виконання функцій на суддівській посаді. Суддею-наставником може бути суддя відповідного суду загальної юрисдикції, який, як правило, обраний на посаду судді безстроково або має стаж роботи на посаді судді не менше трьох років.

Цінність практичної частини навчання та стажування для кандидатів на посаду судді під керівництвом діючих суддів-практиків полягає в тому, що їх досвід передовсім має допомогти кандидатам підготуватися до кваліфікаційного іспиту, а також правильно спланувати та розпочати роботу на омріяній посаді.

Спеціальна підготовка, зокрема стажування, має особливо важливе значення в процесі оволодіння професійними знаннями та навичками кандидатів на посаду судді. На стажування припадає половина часу всього курсу підготовки.

Одне з основних завдань спеціальної підготовки кандидата – формування суддівських навичок, фахових умінь ще до того, як він одягне мантию судді.

Окремий важливий елемент становлення в Україні системи спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді – це реалізація міжнародних стандартів професійної сертифікації. Засади проведення професійного оцінювання фахівців уже діють в Україні як державний стандарт. До цього часу широкого застосування таке оцінювання не мало. Основним правилом, закріпленим у цьому документі, є умова – рівень професійної підготовки мають оцінювати професіонали цієї ж сфери. Остаточне рішення про готовність особи професійно виконувати свої обов'язки на майбутній посаді приймає той, хто не брав безпосередньої участі в оцінці, проте наділений таким правом і повинен керуватися її результатами. Саме тому Вища кваліфікаційна комі-

сія суддів України залучає найдосвідченіших суддів Верховного Суду України, вищих спеціалізованих та апеляційних судів до поточного оцінювання рівня успішності кандидатів, які проходять спеціальну підготовку.

Теоретичні знання, практичні навички, результати проходження стажування – це складові спеціальної підготовки кандидата на посаду судді, що підлягають обов'язковому оцінюванню. Поточний контроль результатів стажування за відповідними частинами (модулями) Програми спеціальної підготовки здійснює Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Національна школа суддів України та судді-наставники. Рівень теоретичної та практичної спецпідготовки кандидатів на посаду судді визначається шляхом тестування. За результатами стажування кандидата суддя-наставник складає висновок про якість виконання індивідуального плану стажування, зважаючи на звіт про його проходження, особисті моральні якості та рівень професійної культури слухача. Слід зазначити, що більшість балів стажист отримує за виконання практичного завдання. Це дозволяє оцінити здібності кандидатів при вирішенні ситуативних завдань, зокрема вміння аналізувати обставини справи, підготовленої на основі реальних судових справ, правильно застосовувати норми закону у конкретній ситуації, самостійно приймати зважені та аргументовані рішення.

За результатами проходження всіх етапів, передбачених Програмою спеціальної підготовки, Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Національна школа суддів України проводять загальне оцінювання. Кандидат на посаду судді вважається таким, що пройшов спеціальну підготовку, в разі якщо він набрав не менше 50 % максимальної кількості балів.

Яких результатів очікує Вища кваліфікаційна комісія суддів України, надаючи такого важливого значення спеціальній підготовці кандидатів на посаду судді? Насамперед маємо надію, що шестимісячний курс навчання допоможе кандидатам розкрити та розвинути кращі особисті якості, набути знань і навичок, завдяки яким вони зможуть приймати законні і обґрунтовані рішення, забезпечувати реалізацію прав і свобод людини та громадянина, з повагою ставитися до учасників судового процесу, дотримуватися норм етики і юридичної деонтології, а також усвідомити виняткову роль суду в демократичному суспільстві.

Чи справдяться такі сподівання й очікування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і суспільства загалом – покаже цьогорічний кваліфікаційний іспит кандидатів на посаду судді. Але найважливіше, що мають добре засвоїти майбутні служителі Феміди – це ступінь відповідальності за справедливість ухвалених ними рішень на засадах верховенства права, усвідомлення того, що завдання правосуддя – забезпечити кожному громадянину право на справедливий суд, захист прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України.

Віталій Барський,
головний спеціаліст відділу
з питань режиму,
мобілізаційної роботи
та проведення спеціальної
перевірки суддів
секретаріату Вищої
кваліфікаційної комісії
суддів України

Тетяна Пушкарьова,
психіатр, психотерапевт,
доктор медичних наук

Чи потрібен психолог для служителів Феміди?

(продовження, початок у №1)

Продовжимо обговорення можливостей психології для судової системи.

Матеріал В. Барського та Т. Пушкарьової «Чи потрібен психолог для служителів Феміди?», що був опублікований у Віснику Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (№ 1, 2013 р.), викликав жвавий інтерес читачів. До редакції журналу надійшло кілька цікавих пропозицій та ідей, що стосуються проблематики застосування психології в процесі здійснення добору суддів. Водночас читачі по-різному відреагували на порушену у статті тему: одні підтримують запровадження спеціального психологічного тестування майбутніх суддів і навіть вважають його вкрай необхідним, інші стоять на позиції категоричного заперечення запровадження будь-яких «додаткових бар'єрів» для суддів. Наводяться ґрунтовні аргументи: від неприпустимості прийняття на роботу психічно нездорових суддів до сумнівів, наприклад, у можливості виключення впливу корупційної складової на остаточні висновки психологів.

З історичного досвіду

Ще за часів давньогрецького філософа і вченого Аристотеля (384-322 роки до н. е.) очевидним було те, що суддя повинен володіти особливими якостями.

Філософи стверджували, що суддями могли бути громадяни віком старше тридцяти років, до того ж за умови, що вони не є державними боржниками

і не позбавлені громадянської честі. Ще раніше, в часи афінського архонта (правителя) Солона (між 640/635(6)-559 роками до н. е.), суддів називали «тими, хто пам'ятає про справедливість», «тими, хто вирішує спірні питання».

Перші згадки про застосування тестів для відбору осіб, котрі володіють певними знаннями чи якостями, датуються другим тисячоліттям до н. е. Така процедура описується у Біблії (книга Суддів). Зокрема, розповідається, як військам полководця Гедеона, втомленим після виснажливого переходу, перед важкою битвою наказували пити воду з джерела. Всі воїни відчували сильну спрагу, проте одні пили воду, стаючи навколішки, інші, не втрачаючи гідності, черпали її долонями. Саме з них сформували добірний військовий загін.

Ще за 2200 років до н. е. у Китайській імперії діяла система перевірки кандидатів на посади урядових чиновників. Кожні три роки імператор Піднебесної особисто екзаменував своїх чиновників, як вони вміють музикувати, грамотно писати, стріляти з лука, їздити верхи, логічно міркувати, знаються на особливостях офіційних ритуалів і церемоній. Система іспитів була засобом добору здібних, ерудованих, лояльних до влади людей для адміністративної служби.

У Давньому Єгипті, щоб стати жерцем, кандидат мав пройти складні випробування. Спочатку з'ясовували його біографічні дані, рівень освіченості, оцінювали зовнішність, здатність підтримувати бесіду. Потім

перевіряли уміння працювати, слухати і мовчати, випробовували вогнем, водою, ситуаціями, в яких він мав виявити вольові якості (самостійне подолання підземель тощо). Дамоклів меч смертної кари висів над кожним учасником надзвичайно складного випробування, нездатним його витримати.

Сувору систему іспитів застосовував давньогрецький філософ Піфагор (580-500 роки до н. е.). Вступити до заснованої школи могли тільки ті, хто долав певні випробування. Пріоритетним методом діагностування Піфагор вважав фізіономіку – мистецтво розпізнавання характеру і здібностей людини за її зовнішнім виглядом. Важливого значення давньогрецький філософ надавав інтелектуальним здібностям людини. Якщо вступник успішно розв'язував складну математичну задачу, його зараховували до школи, а невдах висміювали. До школи також приймали новачків, які гідно трималися у критичній ситуації, вміли відповідати на випади проти них.

Свідчать про застосування тестів також матеріали з основ релігійного навчання чань-буддизму. Його вчителі використовували загадки, питання-парадокси з одночасним створенням ситуації психологічного стресу. Відповідати на них необхідно було відразу, на роздумування не давали жодної секунди. У цих діалогах-двобоях парадоксальність постановки питань (наприклад, чи була борода у бородатого варвара) створювала драматичну напругу, що підсилювалася агресивною поведінкою наставника. Парадоксальні загадки використовували як тести на здатність до характерного для чань-буддизму процесу мислення. Залежно від відповіді тестованого неофіта досвідчений наставник визначав його рівень освіченості, з'ясовував заходи, необхідні для поглиблення його досвіду, виявляв тих, хто приховував некомпетентність.

На Далекому Сході у державі Цзинь психодіагностичні процедури використовували у системі медичної освіти. Так, за результатами іспитів розподіляли тих, хто опанував медицину: кращі вступали на державну службу як лікарі-практики або викладачі-дослідники, інші одержували дозвіл займатися приватною практикою. Тим, хто не склав іспит, рекомендувалося або продовжити підготовку, або змінити професію.

Сучасна психодіагностика набула статусу багатогалузевої науки. Створено багато психодіагностичних методик, кількість яких збільшується. Застосовуються сучасні методи математики і фізики, а також засоби комп'ютерної психодіагностики. Вчені працюють над комплексною систематизацією і викладом психодіагностичних методів, розробляють концепцію психодіагностики – обґрунтовану, продуману систему, яка може стати основою класифікації психодіагностичних методик.

На відміну від наших попередників сьогодні постає проблема вибору з широкого розмаїття напрацьованих світовим досвідом методик.

Звернемось до наукового досвіду російських психологів

У функціонуванні судових систем України та Російської Федерації існує чимало схожого. Є як позитивний досвід, так і низка нерозв'язаних проблем. Тому на увагу заслуговують дослідження кандидата психологічних наук Ю. Тарасової. Російський науковець, досліджуючи проблеми судочинства, ставлення населення до діяльності судів тощо, робить цікаві висновки, що актуальні й в українських реаліях.

1. До психологічних особливостей діяльності суддів, що відрізняють її від інших професій, відносяться:
 - державний та нормативно-застосовний характер діяльності;
 - багатоплановий характер завдань судового процесу;
 - варіативність і нестандартність ситуацій в умовах дефіциту часу;
 - організаторська спрямованість в умовах значної кількості комунікативних контактів;
 - індивідуальний характер, висока відповідальність та соціальна значущість;
 - наявність владних повноважень та виховних функцій;
 - процесуальна самостійність;
 - наявність численних особливостей суспільно-психологічної атмосфери судового засідання;
 - стресогенність.
2. Зазначені особливості професійної діяльності суддів зумовлюють підвищені вимоги до їх психологічних якостей, що характеризують професійну компетентність, соціальну зрілість, відповідальність, організаторські, комунікативні, морально-особистісні та емоційно-вольові якості, інтелектуальні здібності.
3. Діяльність судді характеризується високою стресогенністю, що виявляється у відмінностях показників «професійного вигорання» у дуже успішних та середньоуспішних суддів, суддів з різними термінами стажу та досвіду роботи, порівняно з представниками інших професій.
4. Для дуже успішних суддів характерна менш упевнена поведінка, вони не занадто активні, що може свідчити про їх обережність та виваженість в прийнятті рішень, про неквапливість, постійні розмірковування в процесі ухвалення судових рішень. Середньоуспішні судді частіше використовують активну стратегію поведінки.
5. За даними тесту Розенцвейга, судді характеризуються високою активністю, прагненням керувати ситуацією, зниженням рівня відповідальності за розв'язання ситуації, підвищеною чуттєвістю до поведінки людей, раціональною поведінкою.
6. Проведені в Російській Федерації дослідження з використанням комплексу стандартизованих психодіагностичних методик (СМІЛ, Розенцвейга, Гілфорда-Саллівена, багатофакторного особистіс-

ного опитувальника МЛО «Адаптивність», «SACS», теста Люшера, інтелектуального теста (КОТ), теста кільця Ландольта) виявили ефективність цих тестів, а також визначили індивідуально-психологічні особливості особистості суддів, що зумовлюють успішність їх професійної діяльності.

7. На підставі інформативних показників психодіагностичних тестів (СМІЛ, МЛО «Адаптивність», КОТ, Розенцвейга, Гілфорда-Саллівена, «SACS») за допомогою багатовимірного регресивного аналізу розроблений діагностичний алгоритм (регресивна модель), який дозволяє з високою точністю (до 85%) оцінювати професійну придатність кандидатів на посади суддів під час фахового психологічного відбору.

Ці висновки пропонуємо взяти за основу та перевірити експериментальним анонімним тестуванням 50 українських суддів та кандидатів на посаду судді вперше у 2014 році.

Актуальність застосування методів психології в Україні

Судді є провідними особами, фактичними керівниками судового процесу. Їхні дії жорстко регламентовані, вони повинні керуватися тільки законом, власною правосвідомістю та бути незалежними від будь-яких сторонніх впливів (соціально-політичних, матеріально-економічних, особистих стосунків тощо).

За умови рівних прав всіх учасників судового процесу саме судді належить головна роль, визначена відповідальністю за підготовку, організацію та ведення судового засідання, а також за справедливість та законність судового рішення.

В Україні функцію врахування особистих і моральних якостей кандидатів покладено на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (далі – Комісія), яка має можливість аналізувати:

- результати визначення професійних та ділових якостей кандидатів, отримані під час проведення анонімного тестування та кваліфікаційного іспиту з виконанням практичних завдань;
- особисті відповіді та особливості професійних міркувань, поведінку кандидата при спілкуванні з членами Комісії під час захисту письмової частини кваліфікаційного іспиту;
- письмові відповіді протягом 15-хвилинного інтервалу перед співбесідою з членами Комісії на 3 запитання із затвердженого переліку, спрямовані переважно на визначення мотиваційних аспектів;
- документальні матеріали кандидата, в тому числі анкетно-біографічного характеру;
- результати спеціальної перевірки, що містять інформацію правоохоронних органів, характеристики з місць роботи та проживання, дані про освіту, стаж у галузі права, можливу наявність

судових рішень щодо визнання особи недієздатною;

- медичні довідки з даними щодо отримання сертифікатів психоневрологічних та наркологічних диспансерів;
- звернення громадян та організацій щодо кандидата з результатами їх перевірки тощо;
- наполегливість частини кандидатів, які повторно звертаються до Комісії, не набравши прохідний бал на тестуваннях, знову складають іспити та проходять етапи перевірок.

Суспільство уважно слідкує за діяльністю суддів та виявляє зацікавленість до кандидатів на ці посади. У вітчизняних засобах масової інформації маємо чимало прикладів не зовсім коректної поведінки, а інколи і неадекватних дій наших суддів. Це серйозна проблема будь-якої держави, рівень уваги до якої та відповідного впливу на яку пропорційний рівню досконалості державного механізму в цілому.

Працівники секретаріату Комісії, спілкуючись з кандидатами на посади суддів, у 2011–2012 рр. стикнулися з окремими випадками зухвалої, грубої, нестриманої поведінки, неспроможністю сконцентруватися на складних професійних питаннях в умовах емоційного навантаження деяких претендентів.

А чи можна очікувати толерантного шанобливого ставлення від таких майбутніх суддів (у разі їх призначення на посаду судді) до пересічних громадян, неповносправних, літніх людей? А якою може бути поведінка такого надмірно амбітного судді через 15–20 років? Питання риторичні ...

Фахівці Комісії постійно працюють над удосконаленням системи відбору суддів. Готуються конкретні пропозиції, в тому числі і на законодавчому рівні. В результаті частина кандидатів, особисті та моральні якості яких не відповідають визначеним критеріям, відсіюються за рішенням Комісії.

Отже, особливої актуальності набуває питання наукового напрацювання конкретних критеріїв для усунення таких осіб від подальшої участі в конкурсі. При цьому слід зазначити, що врахування прогнозовано негативних наслідків поведінково-емоційних особливостей кандидатів та інших проблем психофізіологічного характеру може здійснюватись тільки виважено та коректно з обов'язковим дотриманням достатнього рівня обмеження інформації щодо особи.

У разі помилкового призначення на посаду судді кандидатів з особистісними морально-етичними якостями, сумнівність яких виявилася вже у статусі судді, вочевидь це матиме тяжкі наслідки як для громадян, так і для авторитету судової влади країни в цілому.

Водночас вкрай важливо також забезпечити дію механізму чіткого розмежування дійсно низьких моральних якостей від можливих спроб скомпрометувати відданих справі правосуддя кандидатів на

етапі добору. Результати перевірки деяких звернень виявили і такі спроби. В окремих випадках було встановлено, що громадян, від імені яких начебто надсилались листи компрометуючого характеру до Комісії, насправді не існує.

Крім того, дії Комісії з усунення деяких кандидатів від подальшої участі у конкурсі (у разі недостатнього забезпечення обмеження доступу до матеріалів спеціальної перевірки) можуть перешкоджати їх подальшій праці. Можливо, в окремих випадках офіційно це доцільно документально оформляти тільки як недобір балів при складанні кваліфікаційного іспиту. Наші кандидати тоді зможуть спокійно продовжувати працювати на попередніх посадах, а у разі наполегливого прагнення стати суддею – готуватись до конкурсів наступних років, коригуючи свою поведінку і, зокрема, моральні та особисті якості.

Сприяння США та врахування досвіду судової системи Великобританії

На вдосконалення системи відбору кандидатів на посади суддів у нашій країні націлений проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: справедливе правосуддя».

Фахівці проекту допомагають українським юристам у розробці та впровадженні основних законодавчих актів у сфері реформування судочинства, а також надають адресну технічну допомогу заходам, спрямованим на вдосконалення державної політики та процедур у галузі судівництва, які забезпечують більшу ефективність, підзвітність та прозорість судової влади. Його діяльність покликана сприяти обмеженню можливостей для корупції у судовій системі та підвищенню потенціалу судової влади стосовно дотримання міжнародних та європейських стандартів. Заходи проекту здійснюватимуться у тісній співпраці з його основними українськими партнерами, до числа яких, зокрема, належать: Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, відповідні комітети Верховної Ради України, Вища рада юстиції, Міністерство юстиції України, Верховний Суд України, Рада суддів України, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України, Вищий адміністративний суд України, Всеукраїнська незалежна суддівська асоціація, а також низка громадських організацій та міжнародних донорів, що працюють у сфері верховенства права.

Слід звернути увагу, що 9 лютого 2012 року у місті Києві відбулася робоча зустріч представників вітчизняної системи судочинства з міжнародними експертами проекту USAID «Україна: справедливе правосуддя». В ній, зокрема, взяли участь: Мері Френсіс Едвардс, експерт з навчання суддів (м. Ріно, штат Невада, США), Даніель Шаль, генеральний секретар Національної школи магістратури Франції, а також Девід М. Вон, керівник проекту USAID «Україна: спра-

ведливе правосуддя», Наталія Петрова, заступник керівника проекту, Юлія Голованова, радник проекту з питань права та тренінгів.

Спілкуючись з експертами проекту, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Ігор Самсін зробив особливий наголос на актуальності співробітництва у питанні розробки дієвого, практично спрямованого механізму виявлення моральних та особистих якостей кандидатів на посаду судді.

Тому доцільно спланувати у наступній частині нашого дослідження (2014 р.) вивчення досвіду США в галузі оцінювання та врахування психологічних аспектів майбутніх суддів.

У кодексі, що регламентує діяльність судді в сучасній Великобританії, особлива увага приділяється не тільки його професійним, а й моральним якостям. Високо цінується особиста чесність. Приватне життя судді пов'язується з виконанням його безпосередніх професійних обов'язків. Так, приводом для відмови у призначенні кандидата на посаду судді може бути інформація про його надто розкуту поведінку під час святкування дня народження.

У нашому дослідженні необхідно буде також брати до уваги ставлення суддівського товариства в Україні до можливого поглиблення анкетування кандидатів. Адже історія запровадження письмового тестування на Заході також не була простою. Тому, як і будь-яка реформа, це нововведення наразилося на спротив і несприйняття.

Наприклад, в Англії цей процес тривав більше ста років. Значущість письмових робіт оцінив англійський орден єзуїтів, вбачаючи у них засіб підвищення мотивації навчальної роботи. Завдяки його старанням практика застосування письмових робіт поширилася у багатьох країнах. В Америці у 1762 р. навіть відбувся відкритий виступ студентів Єльського університету проти використання письмових іспитів.

Аналіз та можливості використання досвіду Німеччини

Вартий уваги досвід Німеччини з проведення оцінювання суддів. Одним із його обов'язкових елементів є «Службова оцінка судді» – це фактично анкета, яку заповнюють голови судів на своїх підлеглих. Серед 25 пунктів анкети – 8 запитань психологічної спрямованості:

- кмітливість і здатність мислити (спроможність надійно опановувати у прийнятний проміжок часу складні, в тому числі і не включені до програми навчання стани речей та контексти, аналізувати їх та логічно впорядковувати);
- розсудливість та рішучість (спроможність і готовність з усвідомленням проблем робити послідовні висновки з урахуванням фактичних обставин із застосуванням фахових знань та розумінням соціальних, економічних та технічних

взаємозв'язків, та у влучний момент приймати відповідальне рішення);

- виразність: а) усна, б) письмова (вміння та готовність формувати та виражати думки відповідно до контексту справи, зрозуміло, концентровано та переконливо);
- співпраця/кооперація (спроможність та готовність співпрацювати з колегами та співробітниками і при цьому відкрито сприймати пропозиції інших та враховувати їх у прийнятний спосіб);
- навички ведення засідання (спроможність та готовність вести спілкування та обговорення добре підготовленим, чуйно, витримано, справедливо, врівноважено і цілеспрямовано та/або однаково поводитися з людьми, які шукають чи відстоюють своє право);
- самоствердження (спроможність та готовність відстоювати власну позицію переконливими аргументами та представляти її у вигідному ракурсі);
- витривалість (спроможність та готовність також і у разі збільшення внутрішнього та / або зовнішнього навантаження діяти активно відповідно до визначених вимог щодо якості та кількості);
- надійність у роботі та ставлення до праці (готовність застосовувати індивідуальні здібності, вирішувати конкретні проблеми з усвідомленням обов'язків, ретельно, ґрунтовно, сумлінно та переконливо, а також діяти своєчасно, наполегливо та надійно).

На кожне із перелічених запитань існують варіанти відповідей, але оцінювач має вибрати лише одну, ту, що найточніше характеризує суддю. Наприклад:

- видатне перевищення вимог;
- значне перевищення вимог;
- перевищення вимог у цілому;
- часткове перевищення вимог;
- відповідає вимогам;
- відповідає вимогам меншою мірою;
- не відповідає вимогам.

У підсумковій частині анкети «Службова оцінка судді» оцінювач, тобто безпосередній керівник судді – голова суду, заповнює розділ «Загальна оцінка».

У ньому робиться висновок щодо сильних і слабких сторін особистості та діяльності оцінюваного, надається підсумкова оцінка відповідності обійманій посаді, а у разі конкурсу на заміщення вакантної штатної посади – додатковий прогноз з такими варіантами висновку щодо здатності обіймати оголошену на конкурсі посаду:

- відмінно придатний,
- придатний краще ніж добре,
- дуже добре придатний,
- добре придатний,
- придатний,
- менше придатний,
- непридатний.

У випадку служби на випробовуванні, якщо тільки особи не претендують на зайняття штатної посади:

- особливо придатний,
- придатний,
- ще не придатний,
- непридатний.

У тій же анкеті судді самостійно заповнюють розділ «Побажання оцінюваного стосовно його подальшого використання».

В анкеті також є розділ, де фіксується інформація і факти, що можуть мати вплив на оцінку, наприклад статистичні дані, рішення зборів суддів тощо.

У цьому дослідженні ми навмисно досить детально зосередилися на німецькому досвіді, незважаючи на те, що на перший погляд він ближчий до управлінської діяльності, ніж до психології. Але загальновідома традиційна німецька точність, педантичність, системність, чітка регламентованість в будь-якій сфері діяльності повинна слугувати взірцем українським суддям та науковцям на шляху до рівня розвиненої європейської правової держави.

Досвід Німеччини, що стосується добору суддів з урахуванням психологічних аспектів, вартій особливої уваги, вивчення і застосування в Україні.

Практичні напрацювання судової системи Російської Федерації

У Російській Федерації досліджується припущення про те, що ефективність професійної діяльності федеральних суддів визначається рівнем визначених психологічних якостей. Їх комплексне виявлення за допомогою інформативних стандартизованих методик у складі багатовимірних психодіагностичного алгоритму дозволяє оцінювати професійну придатність кандидатів на посади федеральних суддів при їх психологічному відборі.

Інформації про особливості та результати експерименту застосування методів психодіагностики в російській судовій системі, проведеного кілька років тому на регіональному рівні, на жаль, бракує. Але відомо, що наукові напрацювання психологів використовувались у розробці посібника «Концепція та методики психологічного відбору кандидатів у федеральні судді» (Санкт-Петербург, 2005) та методичних рекомендацій «Професійний психологічний відбір кандидатів на посади федеральних суддів» (Санкт-Петербург, 2004).

У РФ для діючих суддів передбачені курси з психології, відповідні питання включені до курсів лекцій та навчальних посібників Російської академії правосуддя та Санкт-Петербурзького університету МВС Росії.

Вартий особливої уваги досвід фахівців Сибірського федерального університету, які розробили опитувальник для виявлення професійно важливих психологічних якостей судді. Особливий інтерес викликає фраза у преамбулі цього опитувальника, що є своєрідною настановою: «Главное в Вашей работе

с опросником – точно определить степень важности того или иного качества для успешной работы на должности судьи», та запитання (з варіантами відповідей «а) значительно, б) не больше, чем для многих других видов деятельности, в) незначительно») щодо необхідності для роботи суддею таких якостей:

«– умение распределять внимание на выполнение нескольких действий, функций, задач;

– способность сосредоточить в течение достаточно длительного периода времени внимание на одном предмете;

– тонкая наблюдательность по отношению к душевной жизни человека;

– способность подмечать изменения в окружающей обстановке, не сосредоточивая сознательно на них внимания;

– устойчивость к статическим нагрузкам (длительное время сохранения одной позы);

На стадіях написання та оголошення іменем України судового рішення потрібна висока ерудиція, знання законів та інших нормативно-правових актів, висока відповідальність, вміння оформляти документацію відповідно до процесуальних норм та їх змін, вимог логіки та юридичних наук

– согласованность одновременных движений конечностей (синхронные, разнонаправленные);

– способность представить новое, ранее не встречавшееся в опыте, или старое, но в новых условиях;

– способность прогнозировать исход событий с учётом их вероятности;

– малая внушаемость, способность не поддаваться влиянию, особенно со стороны авторитетных лиц;

– способность брать на себя ответственность в сложных ситуациях;

– сохранение собранности в ситуациях, стимулирующих возбуждение;

– умение вести научную беседу, спор, аргументировать, доказывать свою точку зрения;

– способность понимать подтекст речи (иронию, шутку)».

Гадаю, не викличе заперечень думка, що узагальнений аналіз застосування тестувань та анкетувань у Німеччині, Росії, США та інших країнах вартий уваги в Україні для використання як на етапах добору кандидатів на посаду судді, так, у разі визнання доцільним, і для оцінювання особливостей діючих суддів.

Аспекти психологічних досліджень, що мають пріоритетне значення для судової влади України

Як відомо, Вища кваліфікаційна комісія суддів України може запропонувати окремим кандидатам додаткові запитання, аби мати більш повну картину, що характеризує кожного з них, отримавши аргументовані відповіді. Серед запитань можуть бути такі:

– У Комісії вважають, що якості моральні та якості ділові є однаково важливими в професійній діяльності судді. Що Ви думаєте з цього приводу?

– Які риси характеру та здібності необхідні майбутнім суддям та потребують першочергового оцінювання на етапі відбору кандидатів?

– Чи вважаєте Ви допустимою ситуацію, коли посадові обов'язки судді виконує особа, яка лікувалася від наркотичної залежності, або після спроби суїциду?

– Який алгоритм оцінювання моральних якостей особи Ви запропонували б як найбільш ефективний та демократичний?

– Чи можна допускати до участі у конкурсі на посаду судді громадян, причетних до рейдерських захоплень квартир осіб, котрі перебувають у місцях позбавлення волі?

– Яке Ваше ставлення до можливого залучення на етапі добору кандидатів на посади судді психолога до співбесіди під час визначення моральних якостей?

– Що Ви думаєте про запровадження психологічного тестування фахівцями за новітніми світовими методиками?

Ретельні обговорення психологічних аспектів діяльності суддів з кандидатами на посади суддів (опитано 7 осіб) та діючими суддями міст Києва, Кіровограда, Луганська та Львова (6 суддів) дозволяють зробити такі попередні висновки.

Психологічні чинники впливають на вирішення суддями в ролі лідера таких суто професійних завдань: підготовка, організація та проведення судового процесу, контроль та регулювання дій учасників засідання відповідно до правових норм, підготовка (особиста та організація праці помічників).

На стадіях написання та оголошення іменем України судового рішення потрібна висока ерудиція, знання законів та інших нормативно-правових актів, висока відповідальність, вміння оформляти документацію відповідно до процесуальних норм та їх

змін, вимог логіки та юридичних наук. На цих стадіях суддя повинен системно проаналізувати, правильно оцінити та творчо запам'ятати результативну інформацію також для накопичення власного досвіду та використання у подальшій практиці.

Діяльність судді має високоінтелектуальний, творчий характер. Виконуючи службові обов'язки, суддя має постійно підвищувати свій професійний рівень і майстерність. Бажано не обмежуватись спілкуванням та світосприйняттям тільки сфери правників. Необхідні зв'язки з суспільними організаціями, навчальними закладами. Це сприятиме формуванню у населення правових знань та культури, долученню суспільства до боротьби зі злочинністю, зменшенню корупційних ризиків, наданню допомоги правосуддю. Суддям бажано отримувати та враховувати інформацію про поведінку засуджених в місцях позбавлення волі. Це важлива інформація для самоаналізу, глибшого розуміння психології підозрюваної особи та професійного удосконалення.

За узагальненнями опитаних суддів кандидатам на їх посади мають бути притаманні такі риси, як відповідальність, патріотизм, чесність, принциповість, самоконтроль, дисциплінованість. Кандидати на посади суддів повинні володіти такими якостями:

- пізнавальні: аналітичність, критичність, логічність мислення, вміння порівнювати, узагальнювати, класифікувати дані, виділяти головне та найбільш суттєве;
- оперативність пам'яті в опрацюванні інформації, відбір найбільш важливої інформації та її фіксація в довготривалій пам'яті, точне, максимально повне знання законодавства та процесуальних норм і їх змін;
- висока уважність під час вивчення та складання документів, концентрація та переключення уваги у складних і динамічних ситуаціях судового процесу;
- достатні екстравертність, колективізм;
- об'єктивність сприйняття, спостережливість, вміння за мімікою та пантомімікою учасників засідання визначати та прогнозувати їхні стани, відвертість поведінки та демонстративну емоційність, камуфляжі;
- високий рівень культури мови, лаконічність, чіткість, виразність та строгість формулювання суджень; вміння вести діалог та монолог;
- репродуктивні і творчі функції уявлення;
- здібність сприймати вербальну інформацію;
- вміння прогнозувати результати засідань та наслідки судових рішень;
- здібності ділової взаємодії з учасниками судового процесу та колегами-суддями.

На нашу думку, на наступному етапі досліджень застосування методів психології в процесі добору кандидатів на посади суддів логічно було б зосередитись на розробці безпосередньо апробаційного тесту. Ми

вважаємо, що за його основу варто взяти формулювання вимог до суддів німецької анкети, про яку ми вже розповідали, а також використати кращий досвід та напрацювання російських фахівців.

Сьогодні для нас особливий інтерес становить ставлення українських суддів, кандидатів на посади судді, пересічних громадян до застосування психологічних методів під час проведення добору суддів. Ці аспекти мають важливе суспільне значення, тому їх варто детально вивчити, перш ніж застосовувати на практиці.

Передовсім необхідно визначитися з вимогами до майбутніх суддів, дослідження відповідності яким може потребувати використання методів психології. Зокрема, це здатність до ефективної професійної діяльності, високі моральні якості кандидатів, їх уміння співіснувати в колективі, знаходити спільну мову з громадянами, врегульовувати конфлікти.

Спроможність до напруженої тривалої праці, витримка в стресових ситуаціях, інтелектуальний рівень судді мають бути достатніми для якісного аналізу значних обсягів інформації, підготовки та прийняття об'єктивних і справедливих рішень.

Високі професійні та моральні якості майбутніх і діючих суддів означають, що служителі Феміди мають бути емоційно стриманими, вимогливими як до своєї поведінки, так і до представників обвинувачення, захисту та інших учасників судового процесу, вміти зберігати спокій та ефективно впливати на присутніх у напружених ситуаціях.

Досліджуючи мотиваційні аспекти майбутніх кандидатів на посади судді, кандидатів на обрання на посади суддів безстроково та на переведення, слід виокремити такі якості, як повага до закону, прагнення служити народові та державі, відповідно до закону вирішувати цивільні, господарські та кримінальні справи, використовувати результати судових процесів для виховання правосвідомості громадян і профілактики злочинності.

Завдяки застосуванню елементів прикладного аналізу підтверджено:

- ефективність професійної діяльності суддів крім рівня правових знань значною мірою визначається і психологічними якостями;
- виявлення психологічних якостей у майбутньому за допомогою комплексу інформативних стандартизованих психодіагностичних методик у складі багатовимірного психодіагностичного алгоритму дозволило б оцінювати придатність кандидатів на етапі їх професійного відбору.

З огляду на величезне суспільне значення ролі судді виключається можливість послаблення уваги як з боку держави, всіх органів судової влади, так і з боку наукової спільноти України, передовсім правників та психологів, до ретельного і всебічного вивчення характеристик кандидатів, моральних та особистих якостей майбутніх суддів.

Міжнародний проект суддівської освіти у Південній Пальмірі: від слів до діла

Одеський окружний адміністративний суд відвідала делегація Національного інституту суддів Канади. Це була чергова робоча зустріч у рамках спільного українсько-канадського проекту «Суддівська освіта – для економічного зростання». Її учасники обмінялися досвідом із актуальних питань суддівської освіти та впровадження процедури досудового врегулювання спорів.

Як відомо, проект «Суддівська освіта – для економічного зростання» спрямований на зміцнення потенціалу судочинства у вирішенні спорів за участю приватних підприємств і підприємців, поліпшення професійних та спеціальних навичок українських суддів у цій сфері. Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Національна школа суддів України, а також пілотні суди в Одесі та Івано-Франківську є партнерами проекту.

Проект передбачає пілотне впровадження процедури досудового врегулювання спорів у чотирьох судах України. Одеський окружний адміністративний суд – один із них. У травні цього року тут приступили до реалізації практичної фази проекту.

Під час круглого столу, організованого в Одесі 27 червня, учасники проекту «Суддівська освіта – для економічного зростання» розглянули низку питань, що стосуються професійної підготовки суддів, переваг та недоліків у підходах до розробки курсів з розвитку суддівських навичок. Олег Глуханчук, голова Одеського окружного адміністративного суду висловив упевненість у тому, що українсько-канадське співробітництво, зокрема реалізація проекту, відіграє значну роль у вдосконаленні діяльності адміністративних судів в Україні.

Як зазначив Дональд Чіассон, директор з юридичних та освітніх питань групи міжнародного співробітництва Національного суддівського інституту Канади, головною цінністю навчальних програм є те, що вони зорієнтовані на практичну роботу суддів. «Ми дуже конкретно і вузько визначаємо завдання проекту, наприклад: що має вміти суддя, які питання вирішувати. Тобто шукаємо відповіді на запитання, що мають прикладну цінність

для судді в процесі вирішення спору», – зауважив Дональд Чіассон.

Про особливості проведення навчальних семінарів для суддів розповів Володимир Мазурок, проєктор із забезпечення організаційної діяльності Національної школи суддів України. Він вважає, що головною специфікою таких заходів є цільова аудиторія, тому для професійних суддів заплановано практичні заняття з урахуванням досвіду іноземних колег, використанням відеоматеріалів реальних судових засідань, проведенням дебатів тощо.

Голова та судді Одеського окружного адміністративного суду, яких Національна школа суддів України активно залучає до викладацької діяльності, поділилися з іноземними колегами своїми напрацюваннями в галузі методології викладання.

Канадські колеги високо оцінили роботу суду, рівень його матеріально-технічної бази, висловили своє захоплення колективом суддів та працівників апарату суду, які працюють над вдосконаленням своїх професійних навичок, відкриті до міжнародного співробітництва, запроваджують інноваційні програми для вдосконалення організаційної діяльності суду.

Учасники робочої зустрічі, що відбулася в Одеському окружному адміністративному суді у рамках спільного українсько-канадського проекту «Суддівська освіта – для економічного зростання» висловили готовність поглиблювати плідну співпрацю з питань суддівської освіти та впровадження процедури досудового врегулювання спорів в Україні.

Наталія Петрова: Ми цінуємо готовність Комісії у цьому складі і під цим керівництвом йти назустріч ініціативам, що можуть зміцнити її авторитет

У 2012 році до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України надійшло 10673 скарги на дії суддів. У 2011-му – 18166, не враховуючи повторних. За усіма скаргами проведено перевірки, ухвалено відповідні рішення Комісією.

Минулого року відкрито 318 дисциплінарних справ щодо суддів, тоді як у 2011-му – 541. Торік 109 служителів Феміди місцевих та апеляційних судів було притягнуто до дисциплінарної відповідальності (стягнення у виді догани). У 2011 році дисциплінарне стягнення застосовано щодо 149 суддів.

У 2012 році стосовно 5 суддів було прийнято рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади, 2011 року – 9 суддів.

Найбільша кількість скарг у 2011-му та у 2012-му роках надійшла щодо суддів міста Києва – 2815 і 1442 відповідно. Найменше скаржилися на суддів Чернівецької області: 70 скарг – торік, 110 – позаторік.

Лідерство за кількістю відкритих дисциплінарних справ щодо суддів у 2011 році належало суддівському корпусу Дніпропетровської області – 78. Торік найбільше відкрито дисциплінарних справ щодо суддів Рівненщини – 45. Найменше – у 2011 році щодо суддів Волинської області – 0, у 2012 році – щодо суддів Волинської та Хмельницької областей – по 1 справі. Такі статистичні дані були оприлюднені під час засідання круглого столу: «Результати моніторингу рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності», що відбувся в офісі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 18 липня цього року. Дослідження значного за обсягом масиву інформації, що стосується дисциплінарної практики,

провели експерти Інституту прикладних гуманітарних досліджень (м. Харків) у рамках Проекту USAID «Справедливе правосуддя». Були проаналізовані всі рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення до дисциплінарної відповідальності (загалом 285), вибірки рішень про відмову у відкритті провадження та про припинення провадження, всі рішення Вищої Ради юстиції за тематикою дослідження, а також всі відповідні рішення Вищого адміністративного суду України.

Представники USAID

Дослідження такого роду в нашій країні зроблено фактично вперше, – зазначив Ігор Самсін, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, звертаючись до учасників круглого столу «Результати моніторингу рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності». На його переконання, виконана робота має важливе значення для Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Узагальнені результати моніторингу будуть детально вивчені дисциплінарними інспек-

Наталія Петрова

торами Комісії. Аналітичний звіт, що був представлений його авторами, має неабияке значення для практики застосування норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

«Звіт вийшов ґрунтовний, різноплановий і водночас нейтральний», – зазначила Наталія Петрова, заступник керівника Проекту USAID «Справедливе правосуддя». На її думку, важливою особливістю аналітичного звіту за результатами моніторингу рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є те, що експерти Проекту мали можливість спілкуватися безпосередньо із суддями, які пройшли процедуру добору Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, дізнатися про їх ставлення до цієї процедури.

«Ми дуже цінуємо рівень довіри, що склався між Проектом USAID «Справедливе правосуддя» та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України – нашим партнером. Також цінуємо готовність Комісії у цьому складі і під цим керівництвом йти назустріч ініціативам, що можуть зміцнити її авторитет. Йдеться, зокрема, про прозорість системи добору на посаду суддів, об'єктивний розгляд дисциплінарних справ, оприлюднення рішень Комісії на її офіційному веб-порталі тощо. Все це елементи діяльності, котрі дають чітке уявлення про всі етапи даної процедури. Люди, які цікавляться цим питанням і які мають проблеми з довірою до судової влади, мають розуміти, що усередині судової влади є уповноважений орган, на який покладено відповідальне завдання – розглядати скарги щодо неналежної поведінки суддів. Громадяни мають бути упевнені, що цей процес відбувається справедливо, з повагою до суддів, з дотриманням принципу незалежності судової влади», – зазначила Н. Петрова. Вона також додала: «Я розглядаю цей звіт як можливість подальшого планування нашої роботи на наступні три роки. Минулого тижня ми отримали підтвердження про продовження діяльності Проекту USAID

«Справедливе правосуддя» до 2016 року. Отже, тепер ми вже верстаємо плани роботи на майбутнє. Гадаю, це є дуже доброю нагодою для подальшого поглиблення та розвитку нашої співпраці».

Проаналізувавши різні аспекти дисциплінарної відповідальності суддів та рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за 2011-2013 роки, експерти дійшли висновку, що Комісії вдалося створити ефективний механізм розгляду справ про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. «Діюча модель ефективна, виправдана, а стан нормативно-правової бази загалом відповідає міжнародним стандартам. Ми працювали над моніторингом два місяці і, гадаю, висновки та інформація, що він містить, буде важлива не лише для Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а й для суддівської системи і суспільства загалом», – зазначив Олександр Сердюк, експерт Інституту прикладних гуманітарних досліджень.

Олександр Сердюк

За результатами дослідження рішень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності його автори підготували низку рекомендацій, що спрямовані на удосконалення дисциплінарної практики. Розробили концепцію вдосконалення вітчизняного законодавства про дисциплінарну відповідальність, підготували пропозиції щодо уніфікації форми і змісту рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Національній школі суддів України рекомендували включити до навчальної програми суддів окремі навчальні курси та питання. Також запропоновано реалізувати заходи з підвищення ролі громадськості у сфері контролю за ефективністю дисциплінарної відповідальності суддів.

Володимир Кузьменко,

головний спеціаліст відділу літературного редагування та видавничої діяльності секретаріату Комісії

ВІСНИК

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Передплатний індекс: 89521